TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Almanya'da Devletin Öncülüğünde Liberal Kapitalizmin ve Burjuva Toplumunun Gelişmesi

State-Led Development of Liberal Capitalism and Bourgeoise Society in Germany

Tolga KABAŞ*

Geliş/Submitted: 16.09.2024
Kabul/Accepted: 25.03.2025

Citation / Atıf

Kabaş, T. (2025). Almanya'da devletin öncülüğünde liberal kapitalizmin ve burjuva toplumunun gelişmesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (44), 439-470.

Makale Türü: **Araştırma Makalesi** Article Information: **Research Article**

10.29228/TIDSAD.78374

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* **Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, tkabas@cu.edu.tr**

TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Öz: Anglo-Sakson Protestan olan İngiltere'nin tarihsel gelişmesi düzgün ve ideal olarak gerçekleşmiştir. Modern ekonomi bilimi ve laissez-faire kapitalizm modeli Adam Smith'in düşünceleriyle İngiltere'de doğmuştur. Protestan bir ülke olan İngiltere Dünyada İhracata Sayalı Sanayileşme Modelini uygulayan ilk ülke olmuştur. Bu ülkede modernleşme Protestan olan burjuvazinin ortaya çıkışıyla, liberal demokratik değerlerin kurumsallaşmasıyla gerçekleşmiştir. İktisat sosyolojisi iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi görerek iki disiplin arasında iletişimi sağlamaktadır. İktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini modernleşme kuramcısı olan Max Weber yapmıştır. Max Weber'e göre kültür önemli bir değişkendir ve her ülkede kapitalizmin izlediği yolu belirlemektedir. Weber'e göre Avrupa'da kapitalizm ve ana akım iktisat düşüncesi Protestan olan burjuvaların kültüründen doğmuştur. Max Weber'e göre ana akım olan Neoklasik iktisat düşüncesinin rekabetçi piyasa modeli kapitalizmin ideal tipidir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik iktisat modelini tarihsel, kültürel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, ana akım iktisat düşüncesini temsil eden Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Bu bağlamda, Almanya ihracata dayalı sanayileşme modeliyle Kıta Avrupası'nda sosyal demokrasinin kalesi olmayı başarmıştır. Günümüzde Almanya kökleri Neoklasik iktisatta olan Neoliberal politikalardan uzak durarak Üçüncü Yolculuğu benimsemektedir. Bu çalışmada Almanya'da devletin öncülüğünde liberal kapitalizmin ve burjuva toplumunun gelişmesi iktisat sosyolojisi yaklaşımıyla aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat sosyolojisi, Max Weber, neoliberalizm, Alman tarihçi okulu.

Abstract: The historical develeopment of Anglo-Saxon Protestant Britain was ideal and proper. Modern economics science and laissez-faire capitalism model was borned from the views of Adam Smith. Protestant England became the first capitalist country which implemented export-led industrialization strategy. The modernisation in England was realised by the emergence of Protestant bourgeoise and institutionalisation of liberal democratic values. Economic sociology develops communication among two disciplines by acting like a bridge between economics and sociology. As a modernisation theorist Max Weber wrote the best works of old economic sociology and became the founder of the subdiscipline. For Max Weber culture is an important variable and determines the development path of capitalism in each country. According to Weber, capitalism and mainstream economic thought emerged from the Protestant bougeoise culture. For Max Weber, the perfectly competitive market model of Neoclassical economic thought is the ideal type of capitalism. Weber, as a synthesiser, succeeded in placing the Neoclassical economic model on a historical, cultural and institutional basis. So he managed to reconcile two conflicting schools, the Neoclassical school, which represents mainstream economic thought, and the rival German Historical school. Germany has managed to become the leader of social democracy in Continental Europe with export-led industrialization model. Today, Germany adopts Third Way policies by staying away from the Neoliberal policies which have roots in Neoclassiscal economics . In this study, the state-led development of liberal capitalism and bourgeoise in Germany is shortly explained by using the approach of economic sociology.

Keywords: Economic sociology, Max Weber, neoliberalism, German historical school.

Giriş

Modern ekonomi bilimi ve laissez-faire kapitalizm modeli Adam Smith'in düşünceleriyle İngiltere'de doğmuştur. Protestan bir ülke olan İngiltere Dünyada İhracata Sayalı Sanayileşme Modelini uygulayan ilk ülke olmuştur. İngiltere özel girişimciliği destekleyerek 20. yüzyılın ortalarına kadar Batılı ülkelerin lideri olabilmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren Batılı ülkelerin lideri Amerika olmuştur. Neoklasik iktisat teorisinin temel argümanlarını savunan Amerikalı iktisatçılar hızlı ekonomik büyümeye, büyük bir milli hasılaya ve verimli ekonomik yapıya ulaşmak için en iyi çözüm yolunun serbest piyasalar, küçük ve sınırlı bir devlet (kamu kesimi) olduğunu düşünürler. Washington Konsensusu'ndaki en temel argüman eşitlik veya adalet değil, verimlilik olmuştur. Verimliliğin sağlanmasının en iyi yolu ise serbest piyasalar, küçük ve sınırlı bir devlettir. Günümüzde Neoliberalizm olarak bilinen ekonomi modeli minimum devlet müdahalesine dayanmaktadır. Dünyada özel girişimciliği en iyi destekleyen ekonomi modeli olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme Amerika'nın küresel ekonomideki emperyal rolünün bir yansımasıdır. Amerikan ekonomisinin yükselişinin arkasında geliştirdikleri orijinal iktisat düşüncesi, uluslararası ticaretteki başarıları, yetenekli girişimcileri ve şirketlerin başarısı bulunmaktadır. Amerikan toplumu İngiltere gibi Protestan olan burjuvazi ve bireysellik ideolojisiyle kalkınmayı başarmıştır. Amerika'nın iktisadi olarak gelişmesinde çok büyük katkısı olan Protestan kültürü Amerikan kültürünün temelinde yer alır. Protestanlığın en önemli modernleştirici etkileri Amerika'da ortaya çıkmıştır. Amerika dünya sisteminde modernliğin ve çağdaşlığın kalesi olmuştur. Amerika iletişim araçları, bilgi akışı ve kültür üzerinde bir tekel konumuna ulaşmıştır. Tüketimcilik, bireysellik, ilerleme/ekonomik gelişme, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, küreselleşme, yabancı sermaye, serbest ticaret gibi Neoliberal fikirler ve hedonistik olan Amerikan kültürü tüm Dünyaya yayılmaktadır. Neoliberal fikirler en başta Almanya olmak üzere Kıta Avrupası ülkelerinin iktisat politikalarını, hayat tarzını ve kültürünü etkilemektedir.

Kültürel ve tarihsel faktörlerden dolayı Alman ve Amerikan kapitalizmi arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Amerikan Kalvinci doktrinin tam tersine Alman Lıutherci doktrin zenginlik ve başarıya büyük bir manevi ödül vaat etmemiştir. Alman Lutherci doktrin mesleğin gerektirdiği iş ve görevlerin sıkı bir iş disiplini içerisinde, güvenilir, zamanında ve verimli bir şekilde yerine getirilmesini vurgulamıştır. Kalvinci doktrinin çok güçlü olduğu Amerika'da ise başarı ve zenginlik odaklı özel girişimcilerin, yani burjuvaların yüksek bir toplumsal konumu ve itibarı bulunmaktadır. Başarı ve zenginlik adına burjuva olarak risk almaktansa Almanya'da kamu görevlisi olmak daha ideal olarak görülmüştür. Dini kültürdeki farklardan dolayı laissez-faire kapitalizmini temsil eden "küçük devlet" ilkesinin tersine Almanya'da "sosyal devlet" ilkesi benimsenmiştir.

Max Weber Almanya'nın en önemli modernleşme teorisyenlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Weber'in en önemli katkısı geçim için yapılan ticari davranışın kâr amaçlı bir davranışa dönüşümünü ve ekonomik bilincin gelişimini Protestan ahlâkıyla açıklamasıyla ortaya çıkmıştır. Modern ekonominin ortaya çıkışında etkili olan ruhun bireyselliğe dayalı türde bir milliyetçilik olduğunu ileri sürmüştür. Batıda yükselen milliyetçilik İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika gibi ulus devletler arasında acımasız bir yarışa yol açmış, böylece ekonomik rekabet olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, Max Weber bir milli liberal ekonomist olarak Almanya'daki sosyal sınıfların siyasi olgunlukları ve ülkeyi yönetebilme kabiliyetleri bakımından önemli değerlendirmeler yapmıştır. Bu çalışmada Almanya'da devlet öncülüğünde liberal kapitalizmin ve burjuva toplumunun gelişmesi Türk toplumu perspektifinden iktisat sosyolojisi yaklaşımıyla aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Devletin Öncülüğünde Alman Liberalizminin ve Orta Sınıflarının Gelişmesi

1517 yılında Martin Luther tarafından yapılan dinde reform hareketi bir tekel konumunda olan Katolik Hıristiyan Kilisesine ve kurduğu ahlâksız düzene büyük bir zarar vermiştir. Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther meslek odaklı olan doktrini ile yükselen orta sınıfları desteklemişti. Batıda yükselen Anglo-Sakson Protestan kapitalizminin kültürel ve ahlâki temellerini ise Kalvinci doktrin oluşturmuştu. Kalvinci doktrinin kurucusu Reform hareketinin önderlerinden olan iohn Kalvin'di. John Kalvin girişimcilerin aleyhinde olan geleneksel dini yaklaşımları revize etti. Kalvin girişimcilerin kâr elde etme ilkesinin meşru bir ilke olduğunu vurguluyordu. Kalvinci doktrine göre dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşruydu, girişimcinin seçilmiş bir kişi olduğunu gösteriyordu. Yani, dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşru olduğu gibi girişimcinin Cennete alınacağını ifade eden bir kurtuluş işaretiydi.

Avrupa'da orta sınıfların daha fazla demokrasi, istikrarlı bir ulusal para, mülkiyet hakları, ekonomik ve siyasi haklar istemesi, güçlenmeleri Hıristiyanlık öğretilerine karşı ağır bir baskı oluşturmaktaydı. 1776 yılı Batıda bir devrim yılıydı. Avrupa'da ve Amerika'da peş peşe yapılan devrimler Protestan orta sınıflar öncülüğünde yapılıyordu. 1776 yılında Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı eserini yayınlayarak Sanayi Devriminin başladığını, piyasa ekonomisinin ve modern ekonomi biliminin doğduğunu ilan ediyordu. "Ulusların Zenginliği" İngiltere'ye bir imparatorluk vizyonu sağlamıştı. Serbest ortamda ticareti, istikrarlı bir ulusal parayı ve fiyat düzeyini, mülkiyet hakları ve hukukun üstünlüğünü, liberalizmi savunan burjuvaların önü açılırken, geleneği temsil eden aristokrasiyle birlikte feodal sistem yıkılmaktaydı. Bir ahlâk profesörü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu.

Adam Smith bir Protestan bilim adamı olarak geleneği temsil eden Katolik Hıristiyan ilahiyatına karşı çıkıyordu. Başta Smith olmak üzere Aydınlanma düşünürlerinin katkılarıyla kişisel çıkar ayıplanacak veya günah olarak kabul edilecek bir duygu olmaktan çıkmış, bir erdem haline gelmişti. Kişisel çıkar duygusu yükselen Protestan burjuvaların doğasını temsil ediyordu. Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı abidevi eserinde belirtilen, ticari hayatın kültürel kaynağında bulunan çalışkanlık, iş disiplini, dürüstlük, sözünde durmak, doğru söylemek, basiret, iyilikseverlik, ihtiyat ve tasarruf yapmak gibi değerler Protestanlara aitti. Protestanların iş disiplini, rasyonel ekonomik hesaplama yapabilmesi, çalışkanlığı, tasarruf alışkanlığı ve kazandıkları kârları şirketlerine yatırması sermaye birikimini hızlandırdı, böylece Sanayi Devrimi için uygun bir zemin oluşturdu. İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi hızlı bir şekilde tüm Kıta Avrupası'na yayıldı.

Adam Smith'in fikirleriyle doğan modern ekonomi bilimi bireyselliğe dayalı bir türde olan milliyetçilik ilkeleri üzerine kurulmaktaydı. Sanayi Devrimiyle birlikte Avrupa'da doğan modern seküler toplumlarda liberalizmin farklı gelişme patikaları olduğu görülmekteydi. 18. yüzyıldan itibaren Avrupalı liberaller feodalizme dayalı olan geleneksel toplumlarını kapitalist bir topluma dönüştürmek ve yapısal olarak değiştirebilmek için çok zor olan bir görevi üstlenmişlerdi. Avrupalı liberaller kapitalizme uyarlanma yeteneklerini ve idari yönetim biçimlerini dönüştürebilirken bu olanaklar Alman liberalleri için çok geç açılmıştı. Ancak, Alman liberalleri üstlendikleri görevde Avrupalı komşularından daha az başarılı değildiler. İngiltere'de liberaller parlamentoda yer alırken burjuva kültürü çok güçlenmişti. Almanya'da ise devleti temsil eden kamu görevlilerinin parlamentoda daha güçlü olduğu görülmekteydi. Liberal çevrelerin burjuvalaşma süreci Avrupalı ülkelerde çok büyük farklılıklar gösteriyordu. Avrupa'da standart bir burjuvalaşma patikası yoktu(Kocka ve Mitchell, 2015: 63-64;Kundakçı,2016:130-132).

Otto Von Bismarck'ın (1815-1898) politik başarıları Almanya'nın ulusal birliğinin oluşmasını sağlamıştı. Bismarck sosyalizme muhalif bir devlet adamıydı. İmparator I. Wilhelm'e yapılan bir suikast girişiminden sonra 1878 yılında çıkardığı kanunlarla bütün sosyalist eğilimli dernekleri, partileri ve sendikaları kapattırmış, sosyalist liderleri yurtdışına sürmüştü. Ancak, kısa bir süre sonra işçilerin korunmasını sağlayan yeni sosyal kanunların çıkarılmasına başlandı. Peş peşe çıkarılan sağlık sigortası, iş kazaları sigortası, engellilik ve yetimlik sigortası kanunları sayesinde Almanya Kıta Avrupası'nın ilk sosyal devleti oldu. 1889 yılında sosyalist hareketleri yasaklayan kanun kaldırıldı. 1890 yılında ise tüm Avrupa ülkelerinden büyük bir katılımla gerçekleşen "İşçileri Koruma Konferansı" Berlin'de toplandı. Almanya'da sosyal devlet kanunlarının çıkarılmasına devam edildi. 1891 yılında çıkarlan bir kanunla Pazar günü tatil olarak kabul edildi, kadınların ve çocukların çalışma saatleri azaltıldı. 19. yüzyılın sonlarında Almanya Kıta Avrupası'nın en güçlü sosyal devleti olmuştu(Köhnen, 1965:207).

19. yüzyılın sonlarında Alman toplumu sekülerleşirken bu durumdan en çok yararlanan liberalizm değil, sosyal devlet olmuştu. Alman girişimcileri arasında devletin yönlendirmesine uyma ve bürokratik mentaliteyi benimseme diğer Avrupa ülkelerinde görüldüğünden çok daha fazla yaygındı. Alman girişimciler nadiren İngiltere merkezli laissez-faire politikalarını talep etmekteydiler. Hatta, tam tersine Alman devletinden pek çok şey beklemekteydiler. Alman devleti tarafından yapılan kollektif nitelikte olan yönlendirmeler girişimcilere çok daha doğal olarak görünüyordu. Bu durum özel girişimcilerin çok daha yararına olarak gerçekleşiyordu. Devletin etkisi altında bulunan özel girişimciler hızlı sanayileşme sürecine engel oluşturabilecek bireysel özgürlükler ilkesine İngiliz girişimcilere göre çok daha az bağlı kalıyorlardı. Bu iklimde dev karteller ve şirketler genellikle devlet yardımlarıyla oluşturuldu. Dolayısıyla, Almanya'da özel girişimcilerle bürokrasi arasındaki çıkar çatışmaları diğer Avrupalı ülkelerden çok daha hızlı bir şekilde uzlaştırıldı.

18. yüzyılda bile İngiltere zengin ve ticari zekaya sahip olan aristokrasisiyle feodal bir ülke değildi. Hatta, İngiltere gerçek anlamda kapitalist bir ülkeydi. Sanayileşme yarışında Almanya İngiltere ve Fransa'nın gerisinde kalmıştı. Hızlı bir sanayileşme temposu sürecinde Alman liberalleri ulusal bütünleşmenin yeni sorunları karşısında başarısız olmamışlardı. Ancak, ülkenin sanayileşmesi ve bütünleşmesi sürecinde diğer Avrupalı ülkelere göre daha az başarılıydılar. Alman burjuva kültürüne ilişkin devlete yönelik ve bürokratik nitelikli pek çok örnek verebilmek mümkündür. Alman liberalizmi nadiren devlete karşı bir tavır içinde olmuştur. İngiliz ve Fransız liberallerinden farklı olarak Alman liberalleri düzenleyici ve aşırı müdahaleci olan sosyal devlete nadiren karşı çıkmışlardı. Hatta, Almanya'daki Protestan kilisesi liberallerin devlete doğru yönelişlerini de teşvik etmişti (Kocka ve Mitchell, 2015:43; Kaube,2020:106-108)

Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisi modern ekonominin ihtiyaç duyduğu türde bir sosyal yapının gelişmesine yardımcı olmaktaydı. İngiltere'de bireyselliğe dayalı bir milliyetçilik çok etkili olurken, Almanya'da kolektivist bir milliyetçilik olduğu görülmekteydi. İngiltere'de ortaya çıkan sonra Amerika'ya aktarılan bireyci türdeki milliyetçilik ekonomik büyüme ve kalkınma bakımından kolektivist türdeki milliyetçiliğe göre daha başarılıydı. Max Weber Almanya'daki eğitim sistemindeki okulları İngiltere'deki elit okulları (Eton ve Harrow kolejleri) ile karşılaştırmıştı. İngiliz aristokrasisinin bakiye değerlerinin burjuva toplumunun ihtiyaçlarına ve zevklerine aşılanmasında bu eğitim kurumları hayati bir önem taşıyordu. Weber'e göre elit okulları burjuva kökenli olan yeni elitlere eski aristokratik toplumdan miras olarak kalan bakiye değerlerin aktarılmasını sağlıyordu. Devam eden hızlı toplumsal değişme sürecinde burjuva ve aristokratik unsurlar birbirleriyle etkileşime girmişti. Aristokrat aileler ekonomik var oluşlarını sürdürebilmek için burjuva toplumunun hayat tarzıyla ve değerleriyle uzlaşmak durumundaydılar(Kocka ve Mitchell,2015:103).

Avrupa ülkelerinde farklı patikalar içerisinde gerçekleşen modernleşme süreçlerinde yeni bileşik olan elitlerin oluştuğu görülüyordu. Public schools (Eton ve Harrow kolejleri) olarak bilinen ancak aslında çok pahallı olan bu özel okulların en önemli amacı burjuva kültürünü ve değerlerini güçlendiren bir eğitim vermekti. Böylece, İngiliz aristokratları ve büyük sermaye sahipleri ülkenin ekonomik çıkarlarını koruyabilmelerini sağlayacak bir eğitim alabiliyorlardı. Public schools İngiltere'de yeni burjuvaziyi tutarlı ve rasyonel bir sınıf haline getirmeye yönelik araçlardı. Yeni elitlerin yetiştirilmesi konusunda public schools öyle başarılı oldu ki başka okullar da açılmaya başlandı. Yeni elitlerin devam ettiği Oxford ve Cambridge üniversiteleri ise bilim ve öğrenim açısından büyük önem taşırken, burjuvaların sosyalleşmesini sağlayan önemli araçlar haline gelmişlerdi. İngiltere'de var olan düşünce disiplinleri Eton, Harrow, Oxford ve Cambridge gibi okullarda kurumsallaştırıldı ve ekollaştırıldı. Alman burjuvaları ise İngiliz girişimcileri gibi aristokrasiyle bütünleşmiş değildi.

İngiltere burjuvazisi hegemonyasını arttırmak için aristokratik sistemin resmen ortadan kaldırılması ihtiyacını duymuyordu. Ayrıca, liberal orta sınıfların işçi dostu olduğu görülüyordu. İngiliz liberalleri işçi sınıfıyla sendikalar, kooperatifler ve yardım sever dernekleri kanalıyla işbirliği yapmayı tercih ediyorlardı. Siyasal olarak radikal olmasa da Avrupa'daki en etkili işçi sınıfı örgütleri ise Almanya'daydı. Almanya'da devletin burjuva dünyasına aşırı bir şekilde müdahale etmesi orta sınıfların İngiltere'de olduğundan çok daha fazla bölünmesine neden olmaktaydı. Alman burjuvaları diğer toplumsal sınıflarla karşı karşıya geliyordu. Bu durum Alman burjuvaların İngiliz burjuvalardan daha az liberal olmasına yol açıyordu. Alman burjuvazisinin diğer Avrupalı ülkelere göre daha düşük bir toplumsal bütünleşme düzeyi vardı. Alman iş adamlarının toplum içindeki tecrit edilmişliği oldukça fazlaydı (Kocka ve Mitchell, 2015:270;Kaube,2020:48-50).

Bu toplumsal tecrit edilmişlik Alman burjuvazisinin toplumun diğer kesimleriyle olan siyasal dayanışmasının gelişmediğini gösteriyordu. Yani, Alman burjuvazisi toplumla bütünleşmiş ve güçlü bağları olan bir sosyal sınıf değildi. Alman burjuvazisinin toplumla daha az bütünleşmiş olmasının bir nedeni de devletin burjuva dünyasına ve kariyer dünyasına müdahale ederek burjuvaların toplumsal hiyerarşisini yönlendirip düzenlemesiydi. Mesela Almanya'nın birçok bölgesinde hukuk mesleği serbest değildi ve en çok düzenleme yapılan burjuva meslekleri arasındaydı. Her ne kadar Alman devleti burjuva toplumu üzerinde kontrolü gerçekleştirmede etkili olamadıysa da, Alman orta sınıfını parçalara ayırmada ve çözmede çok başarılı olmuştu. Alman devletinin burjuva mesleklerini düzenlemesi İngiltere ve İsviçre gibi liberal ülkelerde düşünülemeyecek bir şeydi. İngiltere ve İsviçre gibi liberal ülkelerde burjuva toplumuna ve mesleklerine çok az müdahale edilmekteydi.

Britanya'da finans ve bankacılık camiasının büyük bir kısmının Public Schools olarak bilinen elit okullarından mezun olanlardan oluştuğu görülmekteydi. Elit okullarının eski öğrencileri arasındaki güçlü ilişki ağları (Old Boys Network) Britanya'daki seçkin ailelere büyük avantajlar sağlamaktaydı. Eton ve Harrow kolejlerinden mezun olanlar Oxford ve Cambridge üniversitelerine devam etmekteydi. Britanya'da en gözde pozisyonlarda bulunan hukukçular, askerler, bakanlar, prensler, CEO'lar, başkanlar bu elit okulların mezunuydular. Almanya'daki elitlerin devam ettiği okullar iş, siyaset ve yönetici elitleri arasındaki ilişkileri güçlendirmiş olsa bile, asla Britanya'daki elit okullarındaki gibi olmamıştı. Parlamentoda bir sandalyeye sahip olabilmek her zaman Britanyalı (ve Amerikalı) iş adamlarının en büyük ihtiraslarından birisi olmuştur. Çünkü, Sanayi Devrimiyle birlikte sermayenin ve sermaye sınıflarının topluma faydalı olduğu kabul edilmişti.

Fransa ve Almanya'da ise güçlü iş adamları örgütleri siyasi partileri veya parlamentoda istedikleri adayları finansal olarak destekleyerek çıkarlarının savunulmasını sağlıyorlardı. Bu ülkelerde güçlü iş adamları bizzat parlamentoda bulunmak zorunda olmadıklarını düşünmekteydiler. Parlamentoda çıkarlarını koruyacak ve kulis yapacak temsilciler kullanıyorlardı. Özgür toplumlarda bireylere bağımsız düşünme ve hareket etme olanağı veren bir ahlaki temelin bulunması gerekmektedir. Ortak ahlâki ilkeler olmadan özgür bir toplum ormana dönüşecektir. Ahlâki ilkeler iş dünyasını bir arada tutan bir tutkal gibidir. Toplumların kalbi olan piyasalar ahlâki bir temel olmadan varlığını sürdüremez. Adam Smith'e göre Protestan ülkelerde toplumlar piyasa etrafında organize oluyordu. Zenginliğin yolu ise liberal politikalardan geçiyordu. Klasik ve Neoklasik iktisatçıların katkılarıyla Batılı ülkelerde rasyonelleşme eğilimi hızlanmış sıradan insanlar bile rasyonel iktisadi hesaplama yollarını öğrenmişlerdi.

Protestan olan burjuvaların dünya görüşünü yansıtan hesaplayıcı ve egoist bir kişilik olan homo-economicus (iktisadi insan) karakteri ideal iş adamı olarak ders kitaplarında okutulmaya ve tüm topluma öğretilmeye başlanmıştı. Batı iktisat tarihi iktisadi gerilikle iktisadi olaylardaki ahlâksızlık arasındaki ilişki konusunda doğrulayıcı kanıtlar sunmaktaydı. Asırlardır İngiliz iş hayatındaki dürüstlük ve güven standartlarının diğer Kıta Avrupası ülkelerinden daha yüksek olduğu görülmekteydi. 19. yüzyılın ortalarında Alman iş adamları da oldukça yüksek dürüstlük ve güven standartlarına ulaşmıştı. Büyük Alman bankalarının Britanya'daki bankalara göre sanayi ile daha yakın ilişkiler kurduğu ve daha riskli yatırımları finanse ettikleri görülüyordu. Dürüstlük ve güven ilkelerinin piyasa ekonomilerinin gelişmesinin temel bir koşulu olduğu fark edilmekteydi. Çünkü, dürüstlük ilkesi olmaz ise girişimci başarısının hiçbir genel meşruluğu olmayacaktır(Kocka ve Mitchell, 2015: 203).

19. yüzyılın ortalarından itibaren tüm Avrupalı toplumlar kapitalizmin gelişmesiyle hızlı bir sosyal değişme yaşarken sosyal dengeleri bozulmuştu. Bu hızlı sosyal değişmeden özellikle Alman toplumu daha çok etkilenmiş ve endişelenmişti.

Rasyonelleşme sürecinin ortaya çıkardığı sorunların Alman toplumu ve geleneksel değerleri için çok tehlikeli olduğu düşünülmekteydi. Çünkü hızlı sanayileşme ve rasyonelleşme sürecinin ortaya çıkardığı sosyal ve kültürel değişme Alman toplumunda diğer Avrupalı toplumlara göre daha büyük sarsıntılara yol açmıştı. Almanya'da milli burjuvalar ise siyasi önderlik yapabilecek kadar güçlü değildiler. Sanayi Devrimi öncesinden kalan, geleneksel topluma ait olan aristokratik elitler sosyal sistemde hala çok güçlüydüler. I. ve II. Dünya Savaşları öncesinde İngiltere ve Amerika'da ekonomik bireysellik ve liberal kapitalizm baskın haldeyken, Almanya'daki devletçi kapitalizm modeli kolektif, bürokratik, militaristik özellikler taşımaktaydı.

Dolayısıyla, Almanya'da rasyonelleşme süreci beklendiği şekilde gelişmediği için ekonomik bireysellik ve burjuvalaşma tam anlamıyla gerçekleşmemekteydi. İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde modernleşme burjuvazinin ortaya çıkışıyla, liberal demokratik değerlerin kurumsallaşmasıyla gerçekleşmişti. Almanya'da ise rasyonel, güvenilir ve milli bir burjuvazinin olmayışı devletin "tepeden-inmeci" bir yöntem izlemesine yol açmıştı. Alman burjuvaların İngiliz burjuvalara göre daha az liberal olduğu ve devlet müdahalesi aramaya eğilimli oldukları görülmekteydi. Çünkü, Almanya kapitalizme ve sanayileşmeye İngiltere'den sonra başlamış olan bir ülkeydi. Ayrıca Almanya'nın milli bütünlüğünü sağlaması ise diğer Batılı ülkelere göre çok geç gerçekleşmişti. Bu olumsuz faktörlerin yanı sıra, Alman tarihindeki, kültüründeki ve geleneğindeki farklılıklar Almanya'daki rasyonelleşme sürecini Batı'da bulunan diğer ülkelere göre daha da yavaşlatmış ve zorlaştırmıştı. Max Weber gibi Alman entellektüeller laissez-faire liberalizmini ve Aydınlanma rasyonalizmini eleştirmekteydiler.

Weber milliyetçi bir tutumla sürdürdüğü çalışmalarda Almanya'nın kültürel ve ekonomik olarak üstünlüğünün güç temelli politikalarla korunmasını savunuyordu. Ayrıca, milli ekonomi alanında bir otorite olan Weber Alman devletinin ekonomi politikasının milli bir özellik taşıması gerektiğini ileri sürüyordu. Laissez-faire liberalizmini savunan Manchester'lı iş adamlarına ve iktisatçılara karşı oluşturulan milli iktisatçılar gurubuna üyeydi. Weber milli ekonomi alanında çok tanınmış biriydi ve bölüm başkanlığı da yapmıştı. Weber bireyselliğe dayalı türde bir milliyetçiliği savunmasına rağmen, ekonomik ve siyasi liberalizmin bir temsilcisi olarak kabul edilmemekteydi. Çünkü, liberal bir tutumu sürdürmeye çalışırken kolektif türde bir Alman milliyetçisi gibi çok sert olan görüşler ileri sürüyordu. Weber Alman milliyetçiliği ile ekonomik ve siyasi liberalizm arasında bir denge kurmaya, yani Almanya için bir orta yol bulmaya çalışmaktaydı. Weber bir milli liberal ekonomist olarak farklı sosyal sınıfların devletin siyasi çıkarlarına ne kadar hizmet ettiklerine göre bu sınıflarla ilgili önemli değerlendirmeler yapmaktaydı (Adair-Toteff, 2015:9-10).

İngiltere, Amerika ve Fransa gibi Batılı ülkeler Almanya'dan önce sermaye ve emeğin temsil edildiği iki kanatlı siyasi sisteme geçmişlerdi. Weber Almanya'da sermayeyi ve emeği temsil eden sosyal sınıfların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini ve ülkeyi yönetebilecek olgunluğa sahip olabilmelerini savunmaktaydı. İyi işleyen bir parlamenter sistemin yerine Almanya'da güçlü olmayan, sorumluluk ve risk almaktan kaçınan parlamentoların ortaya çıktığını görüyordu. Bürokrasinin liyakata göre atamalarla değil, partizanlık ile atanmış kişilerden oluşması ekonomik performansın gerilemesine yol açmaktaydı. Ülke için olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlara yol açabilecek güçlü liderlik demokrasisinden vazgeçilerek, daha demokratik bir parlamenter sistemin geliştirilebileceğine inanmaktaydı. Weber'e göre ekonomide ve dış siyasette Almanya çok aktif olamıyordu. Diğer Batılı ülkelerin önüne geçebilmesi için Almanya'nın biran önce rasyonel olan birey ve firmayı inşa ederek sağa sola taşmayan ve kontrollü piyasa düzenini oluşturması gerekmekteydi(Mayer, 1943: 34; Kundakçı, 2016: 130-132).

Almanya'yı siyasi olarak yönetebilecek kabiliyete sahip, ayakları yere sağlam basan, güvenilir ve yönetmeye hazır sosyal sınıfların hangileri olduğunu saptamaya çalışmaktaydı Ekonomik olarak güç kaybeden ve zayıflayan bir sosyal sınıfın siyasi gücü eline geçirmesini Almanya için tehlikeli bulmaktaydı. Milli Alman burjuvazisi ülkenin siyasi liderliğini yapacak kadar ayakları yere sağlam basan ve güvenilir değildi. Alman iş adamlarının Britanyalı iş adamlarına göre daha az burjuvalaştıkları görülüyordu. Alman burjuvazisinin siyasi eğitimi gerçekleşirse ülkenin siyasi liderliğini yapabileceklerini düşünüyordu. Emeği temsil eden çalışan sınıflar ise burjuvaziye göre daha güvenilir ve siyasi olarak olgun görünmekteydiler. Çağdaş kapitalizm içerisinde çalışan sınıfların gösterdikleri dayanışmayı, yaşam standartlarını yükseltmeye ve özgürleşmeye çalışmalarını desteklemekteydi. Oldukça iyi örgütlenmiş olan Alman çalışan sınıflar burjuvaziden daha ileri bir siyasi olgunluk göstermekteydi. Weber ülkede yaşayan sosyal sınıfların siyasi eğitimi için birçok fikir ileri sürmüştü(Mayer, 1943:35; Kundakçı, 2016:121-122).

Alman Tarihçi Okulu, Ordoliberalizm ve Sosyal Demokrasi

İngiltere Avrupa'da ilk ortaya çıkan modern kapitalist ekonomilerin öncüsüdür. Sanayi devrimi İngiltere'de başlamıştır. İhracata Dayalı Sanayileşme Modelini ilk uygulayan ülke İngiltere olmuştur. Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri sanayileşme yarışında İngiltere'nin gerisinde kalmışlardır. İngiliz modeli tüm Avrupa ülkeleri için örnek alınan bir ekonomik ve siyasi model olmuştur. İngiliz modelinin ve Klasik iktisat okulunun kurucu babası Adam Smith'dir. Klasik iktisat okulunun en önemli üyeleri arasında Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, John Stuart Mill gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Klasik iktisat düşüncesi laissez-faire liberalizmi ve ekonomik büyüme üzerine odaklanmıştı. Adam Smith ve onu takip eden Klasik iktisatçılara göre ekonomik büyüme sonucunda tüm sosyal sınıfların gelirleri artmaktaydı. Yani, üretim (büyüme) ile bölüşüm arasında yakın bir bağ vardı. Milli gelir

farklı sosyal sınıflar arasında bir çatışma olmadan, barış içerisinde paylaşılmaktaydı.

Kapitalizmin ve ortaya çıkan burjuvazinin resmi ideolojisi haline gelen Faydacılık felsefesi (Utilitarianism) Klasik iktisatçılar tarafından geliştirilmişti. 1789 yılında yayınladığı "Ahlâki Değerlere ve Yasama İlkelerine Giriş" adlı eseriyle Faydacılık felsefesini ortaya atan kişi bir Klasik iktisatçı olan Jeremy Bentham olmuştu. Bu akımın en önemli temsilcileri arasında J. Stuart Mill, Adam Smith ve David Hume gibi iktisat biliminin kurucu babaları bulunmaktaydı. Liberal olan Klasik iktisatçılar ortaya attıkları hayali homo-economicus insan modeli ile "Faydacılık" ideolojisini daha rahat açıklayabilmişlerdi. Ana akım iktisatçılara göre homo-economicus karakteri rasyonel davranarak fayda ve kazanç peşinde koşmakta, acıdan ve zarardan ise kaçınmaktadır. Bu bakımdan Faydacılık ideolojisi başta İngiltere olmak üzere Avrupa'daki yeni doğan Protestan olan burjuvazinin dünya görüşünü temsil etmekteydi. Faydacılık ideolojisini savunanlara göre devletler politika kararlarında "en yüksek mutluluk" ilkesine göre hareket etmeliydi(Skousen,2019:133-135).

Faydacılık felsefesini yeniden düzenleyen John Stuart Mill bireysel özgürlüklerin mutluluğun, sosyal ve ekonomik gelişmenin motoru olduğunu öne sürüyordu. Özgürlüğün kapsamı oldukça geniştir, düşünce özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, seyahat etme özgürlüğü, gösteri yapma özgürlüğü gibi birçok alanı kapsamaktadır. Bir devletin vergileri yükseltmesi, korumacı ve devletçi politikalar uygulaması, sıradan insanların özel hayatlarına karışması, seyahat özgürlüğünü ve basın-yayın özgürlüğünü kısıtlaması, piyasalara keyfi müdahale etmesi özgürlüğün kapsamını daraltmaktadır. Bu durum sosyal ve ekonomik gelişmenin duraklamasına ve mutsuz bir ülkeye yol açmaktadır. Bu dünya görüşüne göre en mutlu, en dürüst, en barışsever, en ahlâklı insanlar da en özgür ülkelerde yaşamaktadır. Laissez-faire kapitalizmi demokrasinin, bireyselliğin, özgürlüklerin ve mutluluğun gelişmesine yol açan bu bağlamda feodalizmden üstün bir ekonomik sistemdi.

Bir Klasik iktisatçı olan David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ise serbest ticaretin gelişmesi için çok önemli argümanlar sunmaktaydı. 1830'lardan günümüze kadar olan dönemde uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yol açmıştı. Hatta, dünya ticaret sistemi Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi üstüne kurulmuştu. İngiltere kısa bir sürede dünyanın üretim üstü olmuş, serbest ticarete dayalı bir imparatorluk haline gelmişti. Smith ve Ricardo'nun serbest ticaret argümanlarından çok etkilenen James Wilson Economist olarak bilinen ve haftalık yayınlanan dergiyi çıkartmaya başlamıştı. 1843 yılında yayın hayatına başlamış olan Economist dergisi serbest ticaret ve serbest piyasa düşüncelerine adanmış olan bir dergiydi. Economist dergisi serbest ticaret ve serbest piyasa ilkesiyle küresel medeniyetin gelişeceğini düşünenlerin katkıda bulundukları, küreselleşme taraftarlarının toplandığı bir dergi haline gelmişti(Skousen,2019:110-111).

19. yüzyılda Britanya iktisat tarihinin en çarpıcı gelişmesi ortaya çıktı. Britanya'da korumacı gümrük politikalarının yerini serbest dış ticaret sistemi aldı. 1838 yılında Manchester'daki iş adamları "Manchester liberalizmi" olarak adlandırılan bir doktrin etrafında birleşmişlerdi. Bu doktrin serbest dış ticareti ve serbest piyasayı temel olarak almakta, sosyal politikalar dahil olmak üzere her türlü devletçiliğe karşı çıkmaktaydı. Britanya'da ekonominin Adam Smith ve David Ricardo'nun serbest ticaret prensiplerine göre yönetilmesi ekonomi bakanı Robert Peel zamanında oldu. Peel tahıl fiyatlarını artmasına yol açan Tahıl Yasaları olarak bilinen korumacı yasaların 1846 yılında iptal edilmesini sağladı. Böylece, Britanya'da yüksek tahıl fiyatlarından büyük rantlar kazanan toprak sahipleri aristokratlar sanayicilere karşı mağlup olmuşlardı. Toprak sahiplerinin rantları azalırken sanayicilerin kârları artmıştı. İngiltere'nin sanayileşme hızı ise sanayicilerin kârlarına, yani burjuvaların yatırımlarına bağlıydı. Ayrıca, Peel İngiltere Merkez Bankasının sağlam para sistemine (anti-enflasyonist para politikalarına) geçmesini sağladı(Köhnen,1965: 208).

Alman Tarihçi Okulu ise daha çok Klasik iktisat düşüncesine eleştiriler yapan Kıta Avrupa'sına ait bir okul olarak tanınmaktaydı. Almanya sanayileşmeye İngiltere'den 20-30 yıl sonra başlamıştı. Almanya'nın ulusal bütünlüğünü sağlaması Avrupalı komşularına göre oldukça geç bir tarihte, 19. yüzyılın sonlarına doğru olmuştu. Bu yüzden, Tarihçi Okulun üyeleri Smith'in laissez-faire liberalizm görüşlerinin İngiltere koşulları için geçerli olduğunu savunmuşlardı. Klasik iktisatçıların ortaya attıkları en başta Faydacılık felsefesi olmak üzere laissez-faire liberalizm teorilerinin Almanya koşullarında doğru olmadığını ileri sürmüşlerdi. Tarihçi Okulun üyeleri laissez-faire liberal kapitalizm modeline karşı Almanya için bir milli ekonomi teorisi kurmaya çalışmışlardı. Devlet merkezli sanayileşmenin savunucusu olmuşlardı. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisini ilk uygulayan ülke Britanya olmuştu. Almanya ise sanayileşme yarışında İngiltere ve Fransa'yı yakalayabilmek için devletin öncülüğünde İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisini uygulayan ilk ülke oldu.

İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi ilk olarak 19. yüzyılın başlarında ünlü Alman ekonomist Friedrich List tarafından geliştirilmişti. List Adam Smith'in laissez-faire kapitalizmine karşı devlet öncülüğünde milli sanayileşme modelini geliştirmişti. Almanya List'in geliştirmiş olduğu devlet öncülüğünde sanayileşme modeliyle 19. yüzyılın sonlarında İngiltere ve Fransa'yı yakalamış, 20. yüzyılın başlarında ise bu ülkeleri geçmişti. Bu yüzden, laissez-faire kapitalizmini savunan Klasik iktisatçıların kitapları az gelişmiş ülkelerdeki okuyucuların ilgisini çekmezken, Friedrich List'in ekonomik milliyetçiliğe dayalı kitapları az gelişmiş ülkelerde çok popüler oldu. 1950-1960'lara gelindiğinde ithal ikamesine dayalı sanayileşme az gelişmiş ülkeler için temel kalkınma stratejisi olmuştu. 1980'lerin başlarına kadar ithal

ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi devletin öncülüğünde, iç piyasalara odaklanan bir sanayileşme stratejisi olarak az gelişmiş ülkeler tarafından en çok tercih edilen bir yöntem oldu.

List'in geliştirdiği bireyci olmayan, kolektivist türde bir milliyetçiliğin otoriter formülasyonu olan Milli İktisat Modeli Alman Tarihçi Okuluna bir miras olarak kaldı. 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve milli bir ekonomiyi savunan Alman Tarihçi Okulunun en belirgin özelliği toplumu bir sosyal organizma olarak görmesiydi. Araştırmalarında etik merkezi bir önem taşımaktaydı. Klasik iktisat okulunun mekanistik yaklaşımına karşı organik ve evrimci bir yaklaşım sürdürdüler. Tarihçi okul bireyin ancak sosyal ilişkiler ağı içinde var olabileceğini düşünmekteydi. Tarihçi okulun üyeleri bireysellik ideolojisiyle kalkınmanın mümkün olmadığını ileri sürmekteydiler. Bu bakımdan bireyi toplumdan soyutlayan, bireyin bencilliğini iktisadi analizin merkezine oturtan homoeconomicus varsayımına karşı çıkmaktaydılar. Egoizme ve bireyselliğe dayalı seküler bir ekonomik sistemin mümkün olmadığını ileri sürmekteydiler. Ancak, 1850-1860'larda Avrupa'da Klasik İktisat Okulu ve laissez-faire kapitalizmi ağır bir krize girmişti.

Klasik İktisat Okulu üyeleri Emek Değer Teorisiyle bir malın değerini belirleyen faktörün üretimde kullanılan emek miktarı olduğunu, yani bir malın fiyatını arzın (işgücü maliyeti) belirlediğini ileri sürüyorlardı. David Ricardo ve John Stuart Mill gibi meslektaşları iktisat bilimini ve laissez-faire kapitalizmini tehlikeli bir yola sokmuşlardı. Karl Marx Klasik iktisatçıların geliştirdiği Emek Değer Teorisini kullanarak iktisat bilimine ve laissez-faire kapitalizmine ağır bir saldırı başlattı. Çünkü, kapitalist girişimciler emek tarafından üretilen artık değere kâr ve faiz olarak haksız yere el koyuyorlardı. Kapitalistlerin kazandığı kâr ve faiz gelirleri işçi sınıflara ait olduğu için meşru ve ahlâki değildi. Bu bağlamda, iktisat bilimindeki ve laissez-faire kapitalizmindeki ağır krizin sebebi, Karl Marx ve Friedrich Engels'in işçi sınıfların ayaklanmaları için 1848 yılında yayınladığı Komünist Manifesto olmuştu. 1848 yılı Avrupa'da çok kanlı işçi ayaklanmalarının başladığı bir yıl oldu. Çünkü, Adam Smith ve omu takip eden Klasik iktisatçıların var olduğunu iddia ettiği üretim (büyüme) ile bölüşüm arasındaki bağ kopmuştu.

Karl Max ve Friedrich Engel'in devrim yapmaya çalışan işçilere maddi ve manevi yardımlarda bulundukları görülüyordu. İşçi sınıfını ayaklanmaya kışkırtmaktan suçlu bulunan Karl Marx Londra'ya taşınmak zorunda kaldı. Londra'da yaşadığı yıllarda işçi sınıfının başucu kitabı olan "Das Kapital (1867)" adlı eserini yazdı. Bu abidevi eseriyle burjuvalara unutamayacakları bir tokat atmıştı. İktisat bilimini ve laissez-faire kapitalizmini kurtaracak yeni bir epistemoloji ise Marjinalist Devrimle geldi. Carl Menger öncülüğünde 1871 yılında bir gurup iktisatçı tarafından Avrupa'da Marjinalist Devrim başlatıldı. Marjinalistler olarak bilinen Carl Menger, Leon Walras ve Stanley Jevons 1871 yılında "marjinal fayda" ilkesini keşferek yeni bir epistemoloji geliştirdiler. Marjinalistler olarak bilinen bu iktisatçılar evrensel

ekonomi kanunları olduğunu ve bir malın değerinin marjinal fayda, yani tüketici talebi tarafından belirlendiğini savunuyorlardı. Ayrıca, Marjinalistler insan doğasının atomistik ve egoist homo-economicus karakteri gibi olduğunu ileri sürüyorlardı(Skousen,2018:189-190).

Marjinalist iktisatçılar gurubu ekonomi biliminin temel paradigması olan Neoklasik okulun kurulmasını ve gelişmesini sağladılar. Marjinalist iktisatçılar Karl Marx'ın Emek Değer Teorisini kullanarak elde ettiği "artık değer" teorisine karşı sübjektif "marjinal fayda" teorisini geliştirerek sert bir cevap vermişlerdi. Marjinalist iktisatçılara göre bir malın değerini arz değil, marjinal fayda yani tüketici talebi belirlemekteydi. Tüketici talebi olmaz ise bir malın değeri ve üretiminde kullanılan ara malların değeri olamazdı. Kapitalistlerle ilgili olumsuz olan önyargılar yıkılmaktaydı. Sermaye sahipleri (kapitalistler), tüketicilerin değer verdiği malları üreten topluma faydalı insanlardı. Öncü Marjinalist iktisatçılar bir pozitif sermaye teorisi geliştirmişlerdi. Pozitif sermaye teorisine göre sermaye ve sermaye sınıfları topluma faydalıydı, yaşam standartlarının yükselmesine yol açmaktaydı. Taşıdıkları maceraperest özellikler bakımından girişimci kapitalistler aristokratlardan, din adamlarından ve çalışan sınıflardan daha üstün insanlar olarak kabul edilmeye başlanmışlardı(Skousen, 2018:208-209).

Alman Tarihçi Okulun en önemli üyelerinden birisi de Gustav Schmoller'dir. Schmoller'in çalışmaları ile Tarihçi Okul arasında çok büyük bir özdeşlik bulunmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da Neoklasik iktisatçılar ile Alman Tarihçi Okulu üyesi iktisatçılar arasında "Methodenstreit" olarak bilinen yöntemler savaşı başlamıştı. Yöntemler Savaşı sırasında İngiliz/Avusturyalı liberal iktisatçıların liderliğini Carl Menger yaparken, Alman Tarihçi Okulunun görüşlerini temsil eden kişi Gustav Schmoller olmuştu. Ekonomi biliminin yöntemi üzerine yapılan tartışma genelde Menger ile Schmoller arasında gerçekleşti. Avusturya İktisat Okulunun kurucusu olan ve aynı zamanda marjinalist iktisatçı olan Carl Menger Schmoller'i alaya almıştı. Bir milli Alman iktisatçısı olan Schmoller'in yöntemiyle toplanan ekonomik veriler üzerinde sonsuza kadar analizler yapılsa bile evrensel olan bir iktisat teorisine ulaşılamayacağını ileri sürmüştü. Ekonomi biliminin yöntemi üzerine yapılan bu savaş önce Avrupa'da başlamış, sonra tüm Dünyaya yayılmıştı. Amerika'da ve tüm Avrupa'da gerçekleşen yöntem savaşını teorik olan Neoklasik iktisatçılar kazandı.

19. yüzyılın sonlarında yöntem savaşının kazanılmasının ardından Neokiasik iktisat düşüncesinin MARJİNALİZM yaklaşımının geçerliliği sağlanmış oldu. İktisadi olayların açıklanmasında Neoklasik iktisat teorisinin marjinalizm yaklaşımı kullanılmaya başlandı. Bir malı satın aldığımızda ve kullandığımızda kendimizi mutlu hissederiz. Öncü Neoklasik iktisatçılar bu mutluluğu toplam fayda olarak adlandırmışlardır. Bir malın tüketim miktarını birer birim arttırdığımızda toplam faydada mey-

dana gelen değişmeye marjinal fayda denilmektedir. Tüketim miktarını arttırdığımızda toplam faydada meydana gelen artış, yani marjinal fayda sürekli azalmakta, sonunda negatif olmaktadır. İnsanın doyum noktası geçildiğinde mutluluğun azaldığı görülmektedir. Ana akım iktisatçılar bu durumu bir doğa kanunu gibi görmüşler ve AZALAN MARJİNAL FAYDA KANUNU olarak ifade etmişlerdir. Ana akım iktisatçılar kapitalist sistemin sürdürülmesi için mal ve hizmet tüketimine dayalı olan bir mutluluk tanımlamışlardır. Yani, bir malın değerini tüketiciler için marjinal faydası belirlemektedir. Örneğin, su kaynakları doğada çok bol olduğu için suyun marjinal faydası sıfıra yakındır.

Doğada oldukça kıt olan elmasın ise marjinal faydası çok yüksektir. Bu yüzden, piyasada elmas sudan çok daha pahallı olarak satılmaktadır. Ana akım iktisatçılar asırlarca çözülemeyen elmas-su paradoksunu marjinal fayda ilkesiyle çözebilmişlerdi. Bu bağlamda, yöntem savaşının kazanılmasının ardından 19. yüzyılın sonlarında öncü bir Neoklasik iktisatçı olan Alfred Marshall'ın katkılarıyla bilimin adı "politik iktisat" yerine "ekonomi" olarak değiştirildi. Marshall'ın öncülüğünde Neoklasik iktisatçılar Adam Smith'in doğal özgürlük sisteminin laissez-faire kapitalizminin matematiksel olan modelini oluşturmuşlardı. Ekonomi biliminin doğa bilimi kesinliğine sahip bir bilim dalı olduğu kabul edilmişti. Ekonomi (Economics) teriminin kökünde estetik, matematik ve etik kelimeleri bulunuyordu. Marshall bir devrimci değil, sentezciydi. Karl Marx'ın çok büyük zarar verdiği Klasik iktisat düşüncesini Marjinalist ilkelerle birleştirerek Neoklasik okulun tanınmasını sağladı. Klasik İktisat Okulundan arz eğrisini, Marjinalistlerden talep eğrisini elde etti(Skousen,2019:190).

Marshall'a göre bir malın değerini hem arz (işgücü maliyeti) ve hem talep (marjinal fayda) birlikte belirliyordu. Marshall arz-talep diyagramlarının popülerleşmesini sağladı. 20. yüzyılın başlarında ise John Bates Clark geliştirdiği marjinal verimlilik teorisiyle üretim ile bölüşüm arasındaki ilişkiyi anlatmanın yeni bir yolunu ortaya koydu. Böylece, Marksistlere karşı kapitalizmin adil olduğunu gösteren orijinal bir bölüşüm teorisi ileri sürüyordu. Clark'a göre tüketici talebi mal ve hizmetlerin nihai fiyatlarını belirlemektedir. Bir malın fiyatının belirlenmesi de üretim faaliyetinin yönünü belirlemektedir. Tüketici talebi üretim faktörlerinin fiyatlarını (ücretler, kârlar ve rantlar) üretim sürecine kattıkları değere göre belirlenmektedir. Kısacası bir mal piyasasında gelir dağıtılmıyor, üretim sürecinde kullanılan her üretim faktörünün kattığı katma değerine göre üretiliyordu. Emek söz konusu olduğunda ücretler emeğin marjinal verimliliğine göre belirleniyordu. Bu görüşe göre bir malın veya hizmetin üretiminde kullanılan verimli olmayan bir emek yüksek bir ücret kazanamıyordu. Yani, işgücü verimliliğinin yüksek olmamasından dolayı kapitalist sistemde yoksulluk sorunu ortaya çıkmaktaydı(Skousen, 2019: 191).

Bir Amerikalı Neoklasik iktisatçı olan Clark geliştirdiği marjinal verimlilik teorisiyle kapitalist sistemde gerçekleşen gelir dağılımının adil ve meşru olduğunu ileri

sürüyordu. Böylece, ana akım iktisatçılar gelir yoksulluğunu John Bates Clark'ın geliştirdiği marjinal verimlilik teorisiyle açıklamaya başlamışlardır. Ancak, Alman Tarihçi Okula göre iktisadi olgular kültür, kurumlar, değerler gibi sosyal unsurlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla, iktisatçılar her ülkenin sosyal bağlamını dikkate almalı, doğa bilimlerini taklit ederek evrensel iktisat yasaları keşfetmeye çalışmamalıydı. Hatta, Tarihçi Okulunun üyelerine göre ekonomi bilimi pozitif bilim dalı değil, normatif bir bilim dalı olmalıydı. Ana akım ekonomi biliminin evrensel iktisat yasaları ahlâk kurallarıyla da uyumlu olmalıydı. Laissez-faire liberalizminin kusurlu bir sistem olduğunu düşünen Gustav Schmoller aynı zamanda bir sosyal politikacıydı. Schmoller'in araştırma programı iktisat sosyolojisinin öncülü niteliği taşıyordu. 19. yüzyılın sonlarında doğan iktisat sosyolojisinin köklerinde Schmoller'in ve Alman Tarihçi okulun düşünceleri bulunuyordu.

Schmoller'in Alman iktisat düşüncesine etkisi oldukça fazladır ve etkisi günümüze kadar uzanmaktadır. Schmoller'e göre Almanya'daki feodalizme dayalı olan ekonomik sistemin kapitalizme dönüşümü tarihten, kültürden, ahlâktan, sosyal bağlamdan ayrılmış olan ana akım Neoklasik ekonomi teorisiyle araştırılamaz. Neoklasik ekonomi teorileri piyasaların liberalleşmesi ve sermaye birikimi gibi unsurlar üzerinde dururken sosyal ve kültürel değişime önem vermemekte ve bu değişim için bir model sunmamaktadır. Schmoller'e göre Alman ekonomisinin feodalizmden kapitalizme dönüşümünün anlaşılması ve yönetilmesi için öncelikli olarak sosyal bağlamın, yani tarihin, iktisadi kurumların ve kültürün araştırılması gerekmektedir. Kültürün ve iktisadi kurumların tarihsel ve evrimci bir perspektifle araştırılabilmesi için ahlâk ilkelerine, geleneklere ve yasalara odaklanılması gerekir. Schmoller'e göre iktisadi davranışın merkezinde Neoklasik iktisatçıların ortaya attığı marjinal fayda değil, milli ahlâk, yani Alman değerleri ve normları bulunmaktadır. Bu yüzden, tarihsel olduğu kadar kültürel bir yaklaşımı benimsemişti.

Ona göre kültürel değerlerin gelişimi tarihi belirleyecek kadar önemlidir. Schmoller'e göre bir milleti bütün haline getiren de kültürel mirastır. Ana akım olan Neoklasik iktisat teorisinin marjinal fayda ilkesi ile karşılaştırıldığında kültür daha önemli bir değişkendir, Almanya'da iktisadi davranışları kültür etkilemektedir. Bir milleti bir araya getiren ortak kültürel olgular devletin yanında ortak dil ve tarih, ortak geçmiş, ortak ahlâk ve fikir dünyasıdır. Fakat zamanla laissez-faire kapitalizminin ve hedonizme yol açan Faydacılığın etkisiyle milli değerler değişmekte, kültürel yozlaşma ve egoizm ortaya çıkmaktadır. Ardından sosyal sınıflar arasında çıkar kavgaları ve siyasi çatışmalar başlamaktadır. Ülkede şiddetli bir siyasi ve sosyal kriz yaşanmaktadır. Toplumsal barışı sağlayan sosyal sınıflar arasındaki konsensus bozulmaktadır. Bu sosyal ve ahlâki krizden kurtulmanın yolu kültür dünyasını geliştirmekte yatmaktadır. Kültürün yeniden üretilmesi, güncelleştirilmesi ve topluma su-

nulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Schmoller liberal olan ana akım iktisat teorilerine itiraz etmekteydi. Ana akım iktisat teorilerinin Almanya koşulları için doğru olmadığını düşünmekteydi.

Evrensel olan ana akım iktisat teorileri ülkeden ülkeye değişen kültür unsurunu dikkate almamaktadır. Ancak, ekonomiler kültürel olgulardır ve kültürel temele ihtiyaç duyarlar. Kültür ve değerler milli birliği sağladığı gibi ekonomilerin performansını da etkilemektedirler. Ancak, Alman Tarihçi Okulun öncü isimlerinden olan Gustav Schmoller Almanya'da ekonomik sistemi dönüştürecek olan teorik iktisat araştırmalarına sahip değildi. Bu yüzden Schmoller Alman ekonomisindeki karşılıklı olan iktisadi ilişkileri ve etkileşimleri çok iyi anlayamıyordu. Schmoller'in tarihsel, sosyolojik ve etik olan yaklaşımı çok başarılı olamadı. Ancak, 1930-40'larda Alman iktisatçılar rekabetin ve piyasaların düzenlenmesi için hukuk bilgisinin gerekli olduğunu fark ettiler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hukuk bilgisini kullanarak Nasyonal Sosyalizmden daha demokratik olan yeni bir ekonomi modeli geliştirdiler. Günümüzde bilinen sosyal demokrasiye dayalı olan Alman modeli 1940'larin sonlarından itibaren gelişmeye başladı.

Ordoliberalizm okulunun kökleri Alman Tarihçi Okuluna dayanmaktaydı. İktisat sosyolojisi alt disiplini ise Gustav Schmoller'in araştırmalarından ve Alman Tarihçi Okulun köklerinden doğdu. Eski İktisat Sosyolojisinin en iyi eserlerini Max Weber yapmıştı. Max Weber'in görüşlerinden doğan etkiler günümüze kadar gelmektedir. Weber Eski İktisat Sosyolojisinin kurucusu olarak bilinmektedir. Özellikle kapitalizmin doğuşunda iktisadi zihniyetlerin öneminin anlaşılmasını sağlaması ve Avrupa'nın rasyonelleşmesiyle ilgili görüşleriyle eski iktisat sosyolojisinin sınırlarını belirledi. Weber'e göre Batı dünyasının en önemli öncülüğü rasyonellikte bulunmaktaydı. Batı dünyasının öncülüğü her alanda rasyonelleşme eğilimini hızlandırmasında, bunu toplumsal yaşamın birçok alanında genelleştirmesinde yatmaktaydı. Avrupa rasyonelleştikçe "dünyanın büyüsü" bozulmuştu. Weber'e göre dinin etkisini kaybetmesiyle insanoğlu demir bir kafesin içine girmekteydi (Fleury, 2009:63).

Max Weber sosyal bağlamdan soyutlanmış olan ana akım Neoklasik İktisat Teorisine mesafeli durmaktaydı. Neoklasik teorinin rekabetçi piyasa modelinin kapitalizmin ideal tipi olduğunu kabul etmişti. Hatta, iktisat biliminin pozitif bir bilim dalı olması gerektiğini savunmaktaydı. Weber yaptığı sosyolojik çalışmalarda ampirik kanıtlar sunmaya da çalışırdı. Ancak, insanoğlu aynı zamanda kültürel bir varlıktı, bu yüzden insan davranışını anlamak için tikel/öznel olan bir bakış açısı kullanıyordu. İnsan davranışları hakkında genellemeler yapılabileceğini ve öngörülerde bulunulabileceğini varsayıyordu. Temel hedefinin toplum içerisinde yaşayan gerçek insanı anlama arayışı olduğu görülüyordu. Milliyetçi bir liberal olan Weber Almanya'nın demokratik ve liberal kapitalist bir Avrupa ülkesi olabilmesi için büyük çabalar sarf etmekteydi. Almanya'da çalışan sınıfların ağır sorunları, sosyal güvenlik

yasalarının oluşturulması, borsa reformu, ilk burjuva ana yasasının kanunlaştırılması gibi meseleler Weber'i güncel iktisadi konularla uğraşmaya yönlendirdi(Collins,2017:58-59; Kaube, 2020: 117).

Max Weber bir Alman milliyetçisi olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi bireyselliği, yani bireysel türde bir milliyetçiliği savunmaktaydı. Almanya için bir orta yol bulmaya çalışan Weber kolektif türde olan milliyetçiliğin sakıncalı yanlarını ve dezavantajlarını ortaya koymuştu. Ancak, yaşamının son yıllarında ekonomik ve siyasi liberalizmin kusurlarını fark etmiş, bu kusurları telafi edecek sosyal politikalar üzerine çalışmıştı. Aynı zamanda bir hukuk profesörü olarak çalışan sınıfların yaşam koşullarını iyileştirecek sosyal politikalar geliştirdi. Bir milli liberal iktisatçı olarak Weber farklı sosyal sınıfların devletin siyasi çıkarlarına ne kadar hizmet ettiklerine göre değerlendirmeler yapmaktaydı. Almanya'da sermayeyi ve emeği temsil eden sosyal sınıfların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini, ülkeyi yönetebilecek siyasi olgunluğa sahip olabilmelerini ve siyasi liderliği üstlenmeye hazır olmalarını savunuyordu. Almanya'nın tıpkı İngiltere gibi iki kanatlı parti sistemiyle demokrasi ve sanayileşme yarışında öncü ülke olacağını ileri sürüyordu.

Max Weber Manchesterli liberal iş adamlarına ve iktisatçılara karşı oluşturulmuş olan milli iktisatçılar gurubunun bir üyesiydi. İktisat ile hukuk arasındaki yakın ilişkinin farkındaydı ve kariyerini bu bağlamda oluşturmuştu. Meslektaşı Gustav Schmoller ile farklı ticari konularda iktisat-hukuk ilişkisi üzerine de sık sık mektuplaşmaktaydılar. Kozmopolit, soyut ve matematiksel olan Neoklasik iktisat teorisini Almanya'nın sosyal ve tarihsel bağlamıyla uzlaştırmaya çalıyordu(Kaube,2020:116-118). Bu bağlamda, Freiburg okulunu kuran Alman iktisatçılar 1930-40'lı yıllarda hukuk bilgisiyle Neoklasik iktisat düşüncesini sentezleyerek, Alman Tarihçi Okulun köklerinden Almanya'nın Neoliberalizmi olarak bilinen yeni bir iktisat teorisi geliştirdiler. Ordoliberalizm teorisi ekonomi bilimiyle hukukun birleşmesinden ortaya çıkmaktaydı. En önemli Ordoliberaller arasında Walter Eucken, Franz Böhm, Wilhelm Röpke ve Alexander Rustow gibi akademisyenler bulunuyordu (Aktan, 2019: 47-48).

Freiburg Okulu mensupları (Ordoliberaller) yeni Almanya'nın peygamberleri olarak kabul edildiler. Freiburg Okulu mensuplarına göre her ülkede toplumsal düzene mutlaka ihtiyaç bulunmaktadır. Toplumsal düzenin ya da sosyal düzenin önemli bir yönünü ise ekonomik düzen oluşturmaktadır. Freiburg Okulu mensuplarının (ORDO liberallerin) temel amacı insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir ekonomik ve sosyal düzenin temel ilke, kural ve kurumlarını oluşturmaktı. Freiburg Okulu mensupları Düzen Teorisi içerisinde öncelikle sosyal düzenin oluşumunu ve ekonomik düzene niçin ihtiyaç duyulduğu konusunu incelediler. Freiburg Okulu mensuplarına göre sosyal düzen bütünüyle kendiliğinden oluşan, gelişen ve ahenk içerisinde işleyen bir düzen değildi. Bu yönüyle Freiburg Okulu mensupları Klasik iktisatçıların laissez-faire sloganına karşı çıkmaktaydılar. Onlara göre,

sosyal düzenin tüm alanlarında bir düzenin varlığından söz etmek mümkün değildi (Aktan,2019:49-50).

Laissez-faire ideolojisini savunan Klasik iktisatçıların söylediği gibi sosyal düzenin bir alt alanını oluşturan ekonomik düzenin de bütünüyle kendiliğinden oluştuğunu, ahenk içinde işlediğini söylemenin imkânı yoktu. Piyasa ve mübadele kendiliğinden oluşmuş düzenlerdir. Ancak piyasa kendi doğal işleyişine bırakıldığında bazı olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Piyasada rekabeti engelleyecek bazı oluşumlar neticesinde ekonomik düzen ve ahenk bozulmaktadır. Yani, Freiburg Okulu mensuplarına göre ekonomik düzenin kendi doğal işleyişine bırakılması söz konusu olamazdı. Bu düzenin ilke, temel kural ve kurumlarının devlet tarafından oluşturulması, kurumsallaştırılması ve düzenlenmesi gerekliydi. Bu argümandan hareketle Ordo liberaller hukuk bilgisini kullanarak Almanya için sosyal piyasa ekonomisi modeli geliştirdiler. Böylece, emeği ve sermayeyi temsil eden sosyal sınıflar arasında güçlü bir toplumsal konsensus oluşturdular(Aktan,2019:50-52).

Ordo liberaller "serbest piyasa ekonomisi" yerine "sosyal piyasa ekonomisi" kavramını ikame ettiler. Ordo kelimesinin İngilizce karşılığı "order"dir. Türkçe karşılığı ise "düzen" anlamına gelmektedir. Ordo teorisiyle topluma hizmet eden bir ekonomik sistem kurmaya çalıştılar. Sosyal piyasa ekonomisi modelini geliştirmek için Adam Smith'in görüşleri ile Alman Tarihçi Okulunun düşüncelerini sentezlediler. Böylece, Alman iktisatçılar Ordoliberalizm düşüncesiyle kendi koşullarına uygun bir ekonomik sistem olarak sosyal demokrasi modelini geliştirdiler. Ordo teorisiyle ekonomi ile toplum arasında bir entegrasyona ulaşmaya çalıştılar. İyi düzenlenmiş bir ekonomik sistemle ekonominin topluma hizmet etmesi amaçlanmaktaydı. 1970-80'lerden itibaren Alman iktisatçılar ve hukukçular Amerika merkezli olan Yeni Kurumsal İktisat alt disiplinini öğrenmeye başladılar. Günümüzde Almanya'da Yeni Kurumsal İktisat çok iyi bilinen bir alt disiplin haline gelmiştir.

Ordo teorisiyle sosyal demokrasinin kalesi olmayı başaran Almanya günümüzde Neoliberal politikalardan uzak durmaya çalışmaktadır. Ancak, Neoliberalizm en başta Almanya olmak üzere Kıta Avrupası ülkelerinin kalkınma sürecini ve stratejilerini etkilemektedir. Neoliberal paradigma bireysellik, serbest piyasa ekonomisi, dışa açık bir ekonomi ve devletin küçülmesi gibi liberal fikirleri ileri sürmektedir. 1970'lerin sonları Amerikan ekonomisinin durgunluğa girdiği ve güç kaybettiği yıllardı. Bu yıllarda Amerikalı elitler bir çıkış yolu olarak Neoliberalizmi ortaya atmışlardır. Washington Mutabakatı Neoliberalizmin doğum belgesiydi. Washington Mutabakatı ile Adam Smith ve liberal argümanları yeniden dünyaya gelmiş, küreselleşme sürecinin başlamasına yol açmıştır. Günümüzde Neoliberal kurumlar tarafından ekonomik büyüme için dört tane önemli unsur olduğu ileri sürülmektedir. Bu dört unsur serbest ortamda ticaret, mülkiyet haklarını koruyan bir hukuk sistemi, istikrarlı bir ulusal para ve fiyat düzeyi, sınırlı ve küçük bir devlettir.

Neoklasik iktisat teorisinden türetilmiş olan Neoliberalizm serbest ticareti, ekonomik büyümeyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve demokrasiyi savunan liberal bir temel üzerine oturmaktadır. Bu temellerden hareket eden IMF ve Dünya Bankası gibi Neoliberal kurumlar ulusal ekonomilerin küresel ekonomiye entegrasyonunu savunmaktadır. Uluslararası ticaretin ve yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılması önerilmektedir. Ekonomik liberalizasyon politikaları ekonomik büyümeyi arttıracağından, tüm sosyal sınıfların yaşam standartlarının yükselmesini sağlamaktadır. Ekonomik büyüme performansı sonucunda tüm sosyal sınıflar kazançlı çıkmaktadır. Çünkü, üretim (büyüme) ile bölüşüm arasında doğrudan ve yakın bir ilişki bulunmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi gibi liberal unsurların sonucunda ortaya çıkan ekonomik büyüme performansı ülkelerin kalkınmasına yol açmaktadır.

Amerikan Neoliberal kapitalizminin kültürel temelini Protestanlık oluşturmaktadır. Protestanlar için kişinin kendi ayakları üzerinde durabilmesi, iş hayatında başarılı olabilmesi, para kazanabilmesi ve devlete bağımlı olmaması oldukça önemlidir. Henry Ford, Jeff Bezos, Steve Jobs, Bill Gates ve Elon Musk gibi girişimciler hayatı, alım gücünü iyileştirmenin ve yaşam standartlarını yükseltmenin yollarını görerek zengin olmuşlardır. Amerikan Devletinin maaş ödemesini bekleyen ve zamanlarını boş geçiren, devlete bağımlı kimseler olmamışlardır. Bu bağlamda, Amerika'da başarılı iş adamlarının ve girişimcilerin özel misyonu olan seçilmiş kişiler oldukları düşünülmektedir. Hatta, Amerikan eğitim sisteminin merkezinde iş hayatında başarılı olmanın ve para kazanmanın yollarını öğrencilere öğretmek yer almaktadır. Amerikan Neoliberalizminin Protestanlık olan kültürel mantığına göre piyasaların zenginliğe yol açması ve yoksulluğu azaltması için özgür olması, sınırlandırılmaması gerekmektedir.

Türk Toplumunda Karma Ekonomi Modelinin Neoliberal Kapitalizme Evrilmesi

1839'da gerçekleşen Tanzimat Reformu'ndan sonra Osmanlı Devleti, kozmopolitan, yani İngiltere merkezli Klasik iktisat düşüncesinin etkisinde kalmıştır. Devlet için en uygun olan ekonomik sistemin laissez-faire kapitalizm modeli olduğu düşünülmüş, böylece sanayileşmenin ve kalkınmanın gerçekleşeceği ümit edilmiştir. Bu bağlamda Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçıların kitapları çevrilerek Osmanlı iktisat literatürüne kazandırılmıştır. Liberal politikalar ile geleneksel Osmanlı toplum yapısının Batılı toplumlarda olduğu gibi bireyci ve girişimci bir piyasa toplumuna dönüşeceği öngörülmüştür. Bu bağlamda 1838 yılında İngilizlerle yapılan serbest ticaret anlaşması ile Osmanlı pazarı, düşük maliyetli yabancı sanayi mallarına açılmıştır(Berkes,2013:390-391).

Ancak bu yıllarda para ve maliye politikası etkin bir şekilde kullanılamamıştır. Para basma görevi İngiliz ve Fransız iş adamlarının kontrolünde olan Osmanlı Bankası tarafından yapılmaktadır. Küçük ölçekli üreticileri koruyacak ve destekleyecek

kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilememiştir. Sanatkarlığa dayalı küçük ölçekli Osmanlı üreticileri, yurtdışından ithal edilen sanayi malları karşısında işlerini kaybetmişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti, kozmopolitan olan Klasik iktisat düşüncesi ile sanayileşmeyi başaramamış ve ekonomisi yarı-sömürge durumuna düşmüştür. Uygulanan laissez-faire politikaları azınlık ve yabancıların zenginleşmesine yol açmıştır. Türklerin işi bozulmuş ve halk yoksullaşmıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin borçlarının ödenmesi için 1881 yılında Düyunu Umumiye kurulmuştur(Pamuk.2014a:234-236).

Osmanlı ekonomisine çok büyük zarar veren İngiltere merkezli Klasik iktisat düşüncesi, ancak 19. yüzyılın sonlarında, 20. yüzyılın başlarında terk edilebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için, liberal iktisat düşüncesinin yerine solidarizme dayalı Almanya merkezli millî iktisat düşüncesine geçiş yapılmıştır. Almanya merkezli Tarihçi Okulun iktisat düşüncesine göre kozmopolitan iktisat mümkün değildir, yani evrensel iktisat kanunları olamaz. Her ülke kendi koşullarına uygun bir kalkınma yolu veya stratejisi izlemelidir. Bu doğrultuda, Türk millî ekonomi düşüncesinin öncüleri arasında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp gibi isimler yer almaktadır. 20. yüzyılın başlarında uygulanan millî iktisat politikası ile etnik iş bölümü bozulmuş, Türklerin de şirket kurduğu ve ticarete katıldığı görülmüştür(Berkes, 2013:396-399).

Bu bağlamda, Türkiye'de devletin ekonomi içindeki rolünde önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye'de Tanzimat Reformundan itibaren yaşanan devletçi-liberal politika çevriminin en önemli nedeni olarak ekonomiyi yöneten bürokratlar ve siyasetçiler arasındaki sanayileşme hakkındaki farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, siyaset ve bürokrasi içinde bazı guruplar devletçiliği sürekli hale getirmek istemişler, liberal iktisat politikalarına pek sıcak bakmamışlardır. Siyaset ve bürokrasi içinde bazı guruplar ise devletçiliğin belirli bir süre sanayi üretim kapasitelerinin kurulması amacıyla uygulanmasını, ancak sanayileşme belirli bir düzeye eriştikten sonra serbest piyasa mantığıyla hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ulusal girişimci sınıfların güçlenmesi, işlevlerinin ve yeteneklerinin gelişmesiyle birlikte karma ekonomi modeli sonlandırılacak, liberalizme geçiş yapılacaktır(Pamuk,2014b:344-346).

Yani, sanayileşme düzeyi belli bir noktaya ulaştıktan sonra ekonomide liberalizme geçişle birlikte ulusal ekonominin uluslararası ekonomiyle bütünleşmesi gerçekleştirilecektir. Çünkü, dünyada milli bir ekonomiden küresel bir ekonomiye doğru ilerleyiş bulunmaktadır. Cumhuriyet Halk Partili olan sol görüşlü kesimlerden bir araya gelen birinci guruptaki siyasetçiler ve bürokratlar resmi ideolojiyle bütünleşmiş olan inkılapçı, aydınlanmacı, hümanist, devletçi ve ulusçu ögeleri içeren Batıcı olan bir siyasi kültürden gelmektedir. Birinci guruptaki siyasetçiler ve bürokratlara göre karma ekonomi modeli sürekli olmalıdır. Sağ görüşlü kesimlerden gelen muhafazakar demokratlar olarak bilinen İkinci guruptaki siyasetçiler ve bürokratlar

ise ademi-merkeziyetçiliği, İslam dini ve değerlerini, bireyselliği ve özel girişimciliği savunan Anadolu'ya açık rakip siyasi kültüre bağlıdır. İkinci guruptakilere göre ise devletçilik kapitalizm için gerekli olan alt-yapının tamamlanması, sonra biran önce liberal ekonomik sisteme geçilmesi için gereklidir(Pamuk,2014b:346-347).

Bu bağlamda 1923 yılında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmış, Kurtuluş Savaşından sonra ekonominin alacağı biçim ve yön belirlenmiştir. Cumhuriyet ekonomisi ulusal üretime ve yerli ürünün kullanımına dayalı bir anlayış üzerine kurulmuştur. Zorunlu olmadıkça yabancı sermayeye ve tüketim mallarının dışarıdan satın alınmasına normal bakılmamıştır. Çünkü, Cumhuriyeti kuran siyasi elitler Osmanlı'nın çöküş sürecinden birçok önemli dersler çıkarmışlardı ve yeni kurulan Cumhuriyetin Osmanlı'nın düştüğü duruma düşmesini istememekteydiler. Türk toplumu Cumhuriyetle birlikte duraklamadan, gerilemeden ve esaretten kurtulacaktır. Bu yüzden, "ekonomik bağımsızlık" , "hızlı kalkınma" ve "hızlı sanayileşmek" ilkeleri kongrede benimsenen önemli ilkeler arasında olmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet böylece tarihten kötü bir miras olarak kalan "hasta adam" imajını da silecektir(Boratav,2005:39-41).

Kuruluş yıllarında (1923-1930) sermaye ve bilgi birikimi bakımından çok zayıf olan milli girişimci sınıfların beklenen yatırımları, üretimi ve sanayileşmeyi gerçekleştiremedikleri görülmüştü. Özel girişimin işlevlerini yerine getirememesi, yeteneklerinin ve siyasi olgunluğunun sınırlı olması devletin her alanda etkili bir rol üstlenmesine yol açıyordu. Bu yüzden, Cumhuriyetçi elitler kuruluş yıllarında uygulanan liberal politikaları gözden geçirmek zorunda kaldılar. Dünyada yaşanan 1929 Büyük Buhranın olumsuz ekonomik etkileri de ekonomide devletçi politikaların yolunu açmıştı. Böylece, çok partili hayata kadar "Devletçilik (Etatism)" olarak bilinen ithal ikamesine dayalı olan devletçi sanayileşme modeli uygulandı. Devlet bir girişimci rolü üstlenerek özel sektörün açamadığı üretim tesislerini kurdu. Sanayileşme planları yapılarak bir üretim devrimi gerçekleştirilmeye çalışıldı. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1934-1938) ile Türkiye tarihinin en yüksek büyüme hızına ulaşıldı.

1934-1938 yılları arasındaki büyüme hızı sanayi üretimindeki artıştan kaynaklanıyordu. Ancak, II. Dünya Savaşının başlamasından dolayı İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı uygulanamadı. II. Dünya Savaşından sonra bir tarafta Batılı ülkeler gurubu ve karşısında Doğu bloku ülkeleri olmak üzere iki kutuplu yeni bir dünya düzeni kurulmaya başlanmıştı. Batılı ülkelerde serbest piyasa ekonomisiyle birlikte liberal demokrasi bulunmaktaydı. Bu yıllarda ortaya çıkan yeni dünya düzeni Türkiye'de iki önemli siyaset değişikliğine yol açmıştı. Birincisi, Türkiye Batılı ülkelere daha çok yakınlaşmıştı. İkincisi, Türkiye'de çok partili siyasete geçiş yapılmıştı. Böylece, İngiltere ve Amerika'nın modernleşme tecrübesi izlenmeye başlanmıştı. Türkiye'deki üniversitelerde Amerikan iktisat düşüncesi ve sosyolojisi etkili olmaya başlamıştı. Amerikan üniversitelerinde geliştirilen Keynezçi iktisat düşüncesinin ve

Talcott Parson'un iktisat sosyolojisinin üniversitelerde etkisinin arttığı görülüyordu.

Yeni milli elitlerin yurt içinde yetiştirilmesi için Osmanlı Devleti başta askeriyede olmak üzere tıp, mühendislik, ziraat, sanat gibi alanlarda modern eğitim kurumları açmıştı. Bütün modernleşme çabalarına rağmen Osmanlı Devleti'nde eğitimli, güvenilir ve milli bir burjuvazi hemen hemen hiç bulunmamaktaydı. Bu sorun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin de siyasi ve ekonomik bağımsızlığını tehlikeye düşürüyordu. Atatürk güzel konuşma yeteneği olan, oluşturduğu güzel tartışma ortamında muhalif fikirlerini ortaya koyabilen, ancak tartışma ortamını siyasi kavgalara ve halkı kışkırtmaya dönüştürmeyen muhalif kişilerin Türkiye Büyük Millet Meclisine girmesini teşvik ederdi. Ancak, Atatürk'ün yaşadığı yıllarda iyi kötü işleyen ortalama bir demokrasi hedefine ulaşılamadı. Bu yüzden, Atatürk ortalama bir demokrasiye ve milli orta sınıflara ulaşma hedefini miras olarak bırakmıştı. Son günlerinde olan Atatürk bu mirasını o yıllarda başbakan olan ve çok güvendiği bir dostu olan Celal Bayar'a açıklamıştı.

Çağdaş eğitim kurumlarından yetişecek olan rasyonel milli orta sınıflar, yani milli burjuvalar siyasi bir olgunluğa ve ülkeyi yönetebilme kabiliyetine sahip olacaklarından demokrasiye de geçiş yapılabilecekti. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ülkede yaklaşık olarak çeyrek asır tek parti dönemi yaşanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisine muhalif olacak liberal bir partinin kurulması girişimleri Atatürk'ün yaşadığı yıllarda da vardı, ancak bütün girişimler başarısız olmuştu. Batılı ülkelerde olduğu gibi iki kanatlı demokratik bir siyasi sisteme geçiş bir türlü başarılamamıştı. Atatürk'ün en önemi hedeflerinden birisi Türkiye'nin de Batılı ülkelerdeki gibi bir ortalama demokrasiye sahip olmasıydı. Çünkü, ortalama bir demokrasiye geçişle birlikte Batılı ülkelere ihtiyaç kalmadan Türkiye kendi kendini yönetebilecekti. Bu bağlamda 1946'da Adnan Menderes ve Celal Bayar gibi isimler öncülüğünde Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan siyasetçiler tarafından Demokrat Parti kuruldu.

Demokrat Partili elitler sağ görüşlü Müslüman muhafazakarlardan oluşmakta, Cumhuriyetçi otoriter modernleşmeye karşı Türk-İslam tarihini ve milli kültürünü referans almaktaydılar. Toptancı ve tepeden inmeci değil, kısmi, aşağıdan yükselen, seçici bir modernleşmeyi savunuyorlardı. 1940'ların ikinci yarsında Türkiye'de solidarizmden liberalizme geçmek için ön hazırlıklar yapılıyordu. Amerika'nın kalkınma tecrübesine hayran olan yeni Müslüman muhafazakar elitler özel girişimi kamu kesimine göre daha etkin bulmaktaydılar. Bu bağlamda, CHP'nin otoriter devletçilik ve modernleşme anlayışının revize edilmesinin gerekli olduğu düşünülüyordu. Demokrat Parti Anadolu'da yaşayan ancak zenginleşmek ve daha iyi bir hayat yaşamak isteyen sıradan insanları temsil ediyordu. II. Dünya Savaşı yıllarında yurt içinde hızlı bir sermaye birikiminin oluşması daha demokratik bir hayat taleplerinin artmasına yol açmıştı(Kepenek,2019:92).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Ziya Gökalp'in ortaya attığı kültür uygarlık ayrımı, milliyetçi ve modernleştirici fikirleri Atatürk'e ilham kaynağı olmuştu. Ziya Gökalp'in temsilcisi olduğu Türk milliyetçiliği ve solidarizme dayalı olan milli ekonomi modeli iktisadi liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü, iktisadi liberalizm azınlık ve yabancıların zengin olmasına yol açarken, Türkler liberal politikalar sonucunda gittikçe yoksullaşmış ve işlerini kaybetmişti. Kuruluş yıllarından itibaren uygulanan solidarizme dayalı milli ekonomi modeli Türklerin de şirket kurmalarına ve ticarete katılmalarına olanak sağlamıştı. Ancak, 1940'ların ikinci yarısında yeni bir dünya düzeni kurulurken solidarizmden liberal bir ekonomiye geçişle birlikte ülkenin daha hızlı zengin olacağı düşünülmeye başlanmıştı. Bu yıllarda gittikçe güçlenen muhafazakar demokratlar tarafından Amerika zenginliğin, özgürlüğün ve çağdaşlığın kalesi olarak görülüyordu. Bu yıllarda, Gökalp'in solidarizme dayalı milli ekonomi modeliyle Cavid Bey/Prens Sabahattin'in liberal görüşlerinin birleştirilmesinden oluşan yeni bir sosyolojik sentez ortaya konuldu. Bu sosyolojik sentezi savunanların başında Ziya Gökalp'in takipçilerinden olan Mümtaz Turhan geliyordu.

Mümtaz Turhan Amerika merkezli Anglo-Sakson bireysellik ideolojisini Anadolu-Türk coğrafyasındaki koşullarla uzlaştırmaya, böylece bireyci ve toplumcu ideolojiler arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Turhan'a göre Batı ile Doğu medeniyetlerini birbirinden ayıran en önemli kriter bilim zihniyetiydi. Batıdan yalnızca bilim zihniyetinin ve yönteminin alınması, Anadolu-Türk toplum yapısı içine yerleştirilmesi kendi milli kimliğimizi koruyarak kalkınmamızı sağlayacaktır. Ona göre eski kültür ile yeni kültürün bir arada yaşamaya devam etmesi millet olma bakımından büyük bir zaaf teşkil etmekteydi. Bu durum Türk toplumunun Batı medeniyetine tamamıyla intibak edip iki kültürün birleşmesinden homojen yeni bir kültür meydana gelinceye kadar devam edecektir. Modernleşmenin Batı ile Doğu medeniyetlerinin birleşmesinden ortaya çıkan yeni bir sentez olarak kavranması gerektiğini ileri sürüyordu. Hatta, milli kültür ile modernleşme birbirinin zıddı değil, birbirini tamamlayan mefhumlardır. Mümtaz Turhan'a göre asırlardır süren bu acımasız kültürel değişimin sonunda yeniden "bir millet" olunacaktır(Karakaya, 2024:200-201).

Bu bağlamda, Anadolu'nun en ücra köşelerine bile sanayi, eğitim ve alt yapı yatırımları yapıldı. Anadolu'nun en ücra köşeleri hızlı bir şekilde yapılan kara yolları ile ulaşıma açıldı. 1950'lerde ortaya konulan bu yeni sosyolojik sentezin ekonomideki yansıması "Yeni Devletçilik (New Etatism)" olarak ifade ediliyordu. Daha önceki Devletçilik anlayışından farklı olan Yeni Devletçilik perspektifi devletin küçültülmesini ve ekonomideki rolünün azaltılmasını içeriyordu. Tek Parti siyasi kültürünün hakim olduğu otoriter bir dönemden, daha demokratik bir siyasi kültürün hakim olduğu liberal bir döneme (1950-1960) geçiş yapıldı. Bu bağlamda 1950 Türkiye ekonomisinde önemli bir dönüm noktası oldu. 1950'de Demokrat Partinin (DP) iktidara

gelmesiyle çok partili hayata, yani demokrasiye ve liberal bir ekonomiye geçiş yapıldı. Türkiye'nin kısa bir sürede küçük Amerika olacağı hayal ediliyordu. Amerika başarılı girişimcileri ve şirketleriyle kısa bir sürede zengin bir ülke olmuştu.

Amerikan yaşam tarzı ve kültürü tüm dünyaya yayılmaktaydı. Zenginliğin ve özgürlüğün yolu ise liberal politikalardan geçiyordu. Muhafazakar demokratlar olarak bilinen ve liberalizme açık olan yeni elitlerin Cumhuriyet Halk Partili (CHP) siyasi elitler gibi ülkeyi yönetebilecek kadar siyasi olarak olgun, eğitimli ve güvenilir oldukları düşünülüyordu. Sağ görüşlü muhafazakar kesimlerden oluşan Demokrat Partinin iktidara gelmesi liberalizmin, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi kültürünün gelişmesine yol açmaktaydı. Demokrat Parti (DP) Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) göre ekonomide, siyasette ve sosyal hayatta daha liberal bir vizyona sahipti. Bu durum CHP'nin de liberalleşmesini sağlıyordu. DP Anadolu'da çok büyük kitleler tarafından destekleniyordu. Gerçek devrimlerin bu şekilde gerçekleşeceği hayal ediliyordu. Bu bağlamda Vaner Planı olarak anılan İktisadi Kalkınma Planı'nın (1947) öngördüğü gelişme anlayışı liberal dönemin egemen politikası oldu(Kepenek,2019:93-95).

Türkiye İktisadi Kalkınma Planında liberal bir vizyona sahip olan Yeni Devletçilik anlayışı ortaya konuluyordu. Yeni Devletçilik anlayışı özel girişim yanlısı olduğu için "küçük devlet" ilkesine dayanıyordu ve piyasalara yapılan devlet müdahalesine karşıydı. Kalkınma Planını hazırlayan Amerikalı uzmanın adıyla "Vaner Planı" olarak anılan İktisadi Kalkınma Planı özel kesime öncelik veriyor, kamu kesimini ise kırsal kalkınma, enerji ve altyapı yatırımlarıyla sınırlıyordu. Planı hazırlayan komisyon üyelerinin hepsi özel girişim yanlısıydı. Devletin sahip olduğu büyük ölçekli ve ileri teknolojiye sahip olan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özel sektöre devredilmesi kararı alındı. Ancak, bu dönemde özel kesime öncelik veren ulusal kamu politikası mantığı egemen olduğu halde, iç koşullardan dolayı kamu kesiminin ağırlığının arttığı, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin sayısının ve sermayesinin arttırılmak zorunda kalındığı görüldü. Liberal dönemde Amerika'ya verilen sözlerin tutulmamasından dolayı Amerika ile Türkiye arasında siyasi gerilim artıyor ve siyasi krizler yaşanıyordu. Amerika ile yaşanan siyasi krizlerin sonucunda ekonomideki istikrar da bozuluyordu.

Liberal ekonomiye geçiş yerine karma ekonomik sistemin sürdürülmesinin yol açtığı siyasi sorunlar, diğer yandan DP'li siyasi elitlerin en hızlı biçimde zengin olma ve sermaye biriktirme vizyonları ekonomide makroekonomik dengenin, sosyal adaletin bozulmasına yol açmıştı. Kararsız bir yurt içi kalkınma ortamı ülkenin sanayileşmesini yavaşlatmakta ve sosyal adaleti bozmaktaydı. DP'nin iktidarda olduğu yıllarda kullanılan iç ve dış kaynaklar kâr oranlarının daha yüksek olduğu hizmetler sektörünün ve perakende ticaretin gelişmesine yol açmıştı. Ekonomideki büyük genişlemeye rağmen beklendiği kadar sanayileşme gerçekleşmemişti. 1958'de mali disiplinin sağlanması için IMF ile anlaşma yapılmak zorunda kalındı. IMF tarafından

uygulanan istikrar programı bağlamında Türk Lirası devalüe edilirken, sıkı para ve maliye politikalarıyla enflasyon, dış ticaret açıkları ve bütçe açıkları kontrol altına alınmaya çalışıldı. İşsizlik ve enflasyon oranlarının yüksek olması ülkede siyasi istikrarı bozmaktaydı(Kepenek,2019:122-124).

1950'lerin sonlarında ülkede ekonomik kriz ve siyasi kriz daha da ağırlaştı. 27 Mayıs 1960'da yapılan bir askeri müdahaleyle liberal dönem olarak tanımlanan Demokrat Parti yönetimi sonlandı. Liberal dönemde ekonomide oldukça kararsız bir kalkınma çizgisinin izlenmesi, ekonomiyi yöneten siyasetçiler ve bürokratlar arasında planlama fikrinin doğmasına yol açmıştır. 1961 yılında yeni bir anayasa yapılmış ve Türkiye ekonomisinde planlı dönem başlamıştır. Kıta Avrupası ülkesi olan Fransa'daki kamusal iktisat ve planlama fikirlerinden esinlenerek 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Demokrat Partinin (DP) bir mirasçısı olan ve sağcı muhafazakar kesimlerden oluşan Adalet Partisi (AP) 1961 yılında kurulmuştur. 1961 yılından faaliyetinin durdurulduğu 1980 yılına kadar, Türkiye'de siyasal hayata damgasını vurmuş bir parti olmuştur. Adalet Partisi 1980'lerde Doğru Yol Partisi (DYP) olarak siyasi hayatta varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Duayen politikacı Süleyman Demirel'in merkez sağı temsil eden modernleşme çizgisine göre Doğu ile Batı arasında sentez şarttır, çünkü Batı medeniyeti teknolojik üstünlüğe rağmen insan hayatında manevi boşluğu dolduramamıştır. Türk-İslam medeniyeti ise Batı medeniyetinden daha geri olmayıp, birçok açıdan daha üstündür. Türk-İslam medeniyetinin günümüzdeki geri kalmışlığı, yalnızca maddi olan ekonomi alanındadır. Bu da teknolojinin ve bilimin alınmasıyla altından kalkılabilecek bir sorundur. Sağcı bir siyasi kimliğe sahip olan Süleyman Demirel'in Batılılaşma anlayışı bu tezlerden beslenmektedir. Batılılaşma kültürel ve kurumsal dönüşümden çok teknolojidir, ekonomik kalkınmadır, yol ve baraj yapımıdır, köylere elektirik götürülmesidir. Bu süreçler gerçekleşirken de geleneksel ve dini değerlerden uzaklaşılmamasıdır. Yani, Batılılaşma esas anlamı ile en yüksek çağdaş uygarlığa erişme, ona ayak uydurma hatta çağdaş uygarlığı aşma anlamına gelmektedir.

Demirel'in "ekonomik kalkınma" veya "Büyük Türkiye" ideali aslında muasır medeniyete ulaşma ideali ile ilişkilidir. Ekonomik kalkınma hedefine nasıl ulaşılabileceğine ilişkin görüşlerine baktığımızda serbest piyasa değil, karma ekonomi kavramı ile karşılaşıyoruz. Demirel bu konuda şunları ifade etmektedir: " Ben kapitalist sistemle kalkınma olur müdafasını yapmıyorum. Bizim seçmiş bulunduğumuz kalkınma modeli ne kapitalist sistem, ne liberal sistem, ne sosyalist sistem. Türk anayasasının tesbit ettiği sınırlar içerisinde karma ekonomiyi öngören, mülkiyeti, özel teşebbüsü varsayan ve memleketin kaynaklarını, memleketin ihtiyaçlarına göre, tanzim edilmiş bir plana göre milli geliri dağıtan bir kalkınma modelidir. Memleketin gerçeklerini temel olarak alan ve neye ihtiyacı varsa o tarafa yönelen bir kalkınma modelidir. Ne için Batıdan alınan bir iktisadi doktrinin koşullarımıza uygun olmamasına rağmen kopyasını yapalım?". Bu bakımdan Süleyman Demirel birkaç

doktrinin bir araya gelmesinden oluşan eklektik bir yöntem izlemeye çalışmıştır(Demirel,2013:285).

Kapitalist sistem içinde kalkınmanın çok zor olduğuna birçok kimsenin inandığı yıllarda, Süleyman Demirel piyasa ekonomisi ve özel girişimle, yani yerli ve yabancı sermaye aracılığıyla kalkınma stratejisinin önde gelen savunucusu da olmuştur. Ancak, sermaye sınıflarının yani, özel sektörün güçlenmesi, yeteneklerinin ve işlevlerinin geliştirilmesi konusunda argümanları sınırsız değildir. Reel sektörde faaliyet gösteren Türk iş adamlarına karşı hak sahibi olmanın aynı zamanda sorumluluklar da yüklenme anlamına geldiğini her zaman ifade etmiştir. Reel sektörde büyük ölçekli şirketleri olan Türk iş adamlarına karşı piyasa mekanizmasının sağlıklı işleyişinin bir norm ve değerler manzumesine saygı göstermekle mümkün olabileceğini hatırlatan bir söylem kurmuştur. Dolayısıyla, bu çerçevede Türk iş adamları işçi haklarına, kârlarının makul düzeyde olmasına, önemli yatırımların yapılmasına, tüketicinin ezilmemesine ve ekonomideki diğer önemli işlevlerine ve sosyal sorumluluklarına dikkat etmelidirler.

Demokrat Partinin mirasçısı olarak Adalet Partisinin genelde iktidarda olduğu Planlı dönemde (1960-1980) Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından dört adet beş yıllık makro plan uygulandı. Makro planlar ile oluşan kararlı bir yurt içi ortamda sermaye yoğun ara malı ve yatırım malları üretimi gerçekleştirilmeye çalışılmaktaydı. Bu bağlamda DPT Türkiye ekonomisine büyük katkılar yapmış önemli bir kurum olmuştu. DPT'nin kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisi Türk toplumuna "hesabı-kitabı" öğretmesiydi. Kuruluşundan itibaren DPT kurumsal olarak "hesaplı-kitaplı davranma" ilkesine göre hareket etti. DPT'nin yaptığı planlar sayesinde ekonomide yapılan yanlışlar fark edilmiş, hatta özel sektör de bu çalışmalardan yararlanmıştı. Bu bağlamda DPT'nin yaptığı çalışmalar özel sektörün imalat sanayi yatırımlarında üretim ölçeği ve teknoloji seçimi yanlışlarını ortaya koymuştu(Kepenek,2019: 144-147).

DPT bir yandan da özel sektörün yani sermaye sınıflarının gelişmesi için çalışmalar yürütmüştü. 24 Ocak Kararlarının arka planında bile DPT'nin uzun yıllar boyunca yaptığı çalışmalar vardı. DPT aynı zamanda bir akademi gibi birçok ünlü siyasetçinin ve bürokratın yetişmesini sağlayan bir kurum olmuştu. Ancak, planlı dönemdeki çok ağır devlet müdahalesine dayalı ithal ikameci politika mantığı Türkiye'yi 1970'lerin sonlarına doğru ekonomik ve siyasi bunalıma sürüklemişti. Makro ölçekli planlamaya rağmen ekonominin izlediği yolun değiştirilemediği, yeteri kadar sanayileşmenin sağlanamadığı hatta ekonominin çok ağır bir bunalıma sürüklendiği görülmekteydi. Bu yıllarda karma ekonomik sistemin ve ithal ikamesine dayalı politika mantığı ile yapılan devlet müdahalelerinin dışa olan bağımlılığın artmasına, dış açıklara ve ekonomik krizlere yol açtığı ileri sürülüyordu. 1970'lerin sonlarından itibaren karma ekonomi modelleri ömrünü tamamlamış, dünya ekonomisinde dışa açık ekonomi modelleri benimseniyordu(Kepenek, 2019:177-180).

1970'lerin sonundaki ekonomik kriz 1950'lerin sonlarındaki krizden 3-4 kat daha ağırdı. Bu bağlamda, oldukça ağır olan ekonomik ve siyasi bunalımdan çıkış için "24 Ocak 1980 Piyasa Ekonomisine Geçiş Kararları" alındı. 24 Ocak kararları açık ekonomiler için oluşturulmuş küresel politika paradigması olan Monetarizme dayanmaktaydı. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararları piyasa ekonomisine geçiş kararları veya ihracata dayalı sanayileşme olarak da bilinmektedir. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararlarıyla yurtiçi ve yurtdışı ticaret serbestleştirildi. Böylece, içe dönük karma ekonomi modeli Adam Smith'in görüşleri bağlamında revize edildi. 24 Ocak 1980 kararlarının mimarı Müslüman muhafazakar siyasi elitlerden gelen ve sağcı bir siyasi kimliğe sahip olan Turgut Özal'dı. Özal sermayenin ve sermaye sınıflarının topluma faydalı olduğunu düşünen bir siyasetçiydi. Ana Vatan Partisi (ANAP) ile 1980-90'larda siyaset dünyasına damgasını vurdu(Kepenek,2019: 200-202).

24 Ocak kararları dünyada çok moda olan Anglo-Sakson Monetarist ve Neoliberal politikaları kapsıyordu. Bir diğer yandan kapitalizmin en güçlü argümanlarından oluşan Neoklasik iktisat teorisine dayanıyordu. Özal Amerikan ekonomi düşüncesini ve girişimcilik kültürünü çok yakından tanıyan, bu bağlamda durağan İslam kültürünü modernleştirmek ve dinamizm getirmek isteyen bir kişiydi. Özal politikacı olduktan sonra hedeflediği kültürel dönüşümü gerçekleştirmek için yakın çevresinde en iyi Amerikan üniversitelerinde işletme ve ekonomi doktorası yapmış çok yetenekli kişiler bulunduruyordu. Yakın çevresinde bulunan bu kişilerle dinamik ve rekabetçi bir açık ekonomi modeli oluşturmaya çalışıyordu. Bu bağlamda liberalleşen bir ekonomide Türk iş adamları hızla rasyonelleşmeye ve burjuvalaşmaya başlamışlardı. Özal ekonomide hızlı bir şekilde yapılan liberalleşme reformlarının iktisadi mantığını ve neden yapılmasının gerekli olduğunu kamuoyuna anlatmakta oldukça başarılı oldu.

Böylece, dışa açılma sürecinde Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyonunu sağlayan birçok ekonomik liberalleşme reformunun hayata geçirilmesini sağladı. Özal'ın savunduğu Neoklasik iktisat teorisine dayalı ekonomi politikası mantığına göre ekonomiye ilişkin tüm karar süreçlerinde fiyatlar tek yol gösterici olarak kabul edilecektir. Tüm piyasalarda (mal ve hizmet, emek, sermaye, döviz piyasası gibi) fiyatlar piyasa güçleri olan arz ve talep tarafından belirlenecektir. Piyasada bir dengesizlik olduğunda ise piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesi beklenecektir. Piyasaların özgürce işlemesi ve denge fiyatlarının, bir başka deyişle "doğru fiyatlar"ın belirlenmesi sonucunda ekonomideki sorunların kendiliğinden çözüleceği kabul ediliyordu. Fiyat serbestliğine dayalı bu mantık uluslararası ticarette de geçerli olmalıdır. Neoklasik iktisat teorisine göre özgür piyasalar kıt olan kaynakların verimli olarak kullanılmasını garantilemektedir(Kepenek, 2019:205-207).

24 Ocak 1980 Kararlarının ardından reel sektördeki Türk iş adamları Neoklasik teorinin, yani laissez-faire kapitalizminin "dünya fiyatları" argümanıyla tanıştılar. Türkiye ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte reel sektördeki sanayiciler karşılaştırmalı üstünlükler ilkesine göre hareket etmek zorunda kaldılar. 24 Ocak 1980 kararlarının ürettiği şok Anadolu'da iktisadi rasyonelliğin gelişmesini hızlandırdı. Böylece, ekonomik olarak başarılı olmak isteyen Türk iş adamları dünya fiyatlarından kaliteli mal üretip dış pazarlara satmayı öğrenmek zorunda kaldılar(Kepenek,2011:55-58). 24 Ocak kararlarının ürettiği büyük şokla karşılaşan iş adamları kısa bir sürede rasyonel olarak işleyen piyasa ekonomisine uyum sağlamak zorunda kaldılar. Piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir. Böylece, kültür ve ekonominin birleştiği, Neoliberalizmden daha insani olan bir model ortaya çıkmaktadır.

Modernleşme sürecine rağmen Türk toplumunda İslam kültürü iktisadi davranışları etkileyen önemli bir faktör olmayı sürdürmektedir. 1980'lerin başlarında dışa açılma sürecinde Turgut Özal serbest piyasa ekonomisinde İslam ahlakının canlandırılması için girişimlerde bulunmuştur. Özal dönüştürücü liderliğiyle ülkemizi az gelişmişlik kompleksinden kurtaran bir kişi olarak kabul edilmiştir. Atatürk'ün başlattığı devrimleri tamamlayan, büyük düşünmeyi başaran bir siyasetçi olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Özal Türk milliyetçiliğinin yaşadığı düşünce sorunlarının aşılması için yeni vizyonlar da önermiştir. Adnan Menderes ve Süleyman Demirel gibi merkez sağı temsil eden Turgut Özal'ın da günümüze kadar uzanan oldukça önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bir dönüm noktası olan 1980'den itibaren Türk toplumunda orta sınıfların gelişmesiyle birlikte dini ve seküler değerler üzerinden yeni bir uzlaşma, yani modern bir bilinç ortaya çıkmaktadır.

Burjuvalaşma ve kültürel zenginleşme sanayileşmenin hızlanması için en temel faktörler arasında yer almaktadır. Yeni yetişen çalışan sınıfların burjuvalaşması, zihniyet değişimine, bireyselliğin gelişmesine, rasyonelleşmeye ve yeni sosyal alışkanlıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'nun birçok kentinde organize sanayi bölgeleri kurulmaktadır. Geri kalmış olan bu bölgeler dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmektedir. Bu bölgelerde üretilen ürünler 200'ün üzerinde farklı ülkeye ihraç edilmektedir. Büyük bir kısmı Anadolu'daki üretim bölgelerinden yapılmak üzere toplam ihracatın büyüklüğü yıllık 250 milyar dolara ulaşmıştır. Türk iş adamları yabancı pazarları tanımakta, bu pazarlara giriş yapmakta ve büyük çaplı uluslararası iş anlaşmaları yapmaktadırlar. Böylece, uluslararası işbölümünde Türkiye nitelikli sanayi malları üreten ve ihraç eden bir ülke konumuna ulaşabilmiştir.

Sonuç

Türkiye 1930'larda oluşturulan devletçi sanayileşme modeliyle önemli ölçüde sanayileşmeyi, uluslaşmayı ve modernleşmeyi başarmıştır. İthal ikameci olup dışa

kapalı olan ekonomi modelleri Dünyada ömrünü tamamlayınca, devletçi sanayileşmeye modeli 24 Ocak 1980 kararlarıyla sonlandırılmış, ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmiştir. 24 Ocak 1980 ekonomik liberalizasyon kararlarıyla ekonomideki bunalımların sonlanacağı ve ekonomik istikrara ulaşılacağı düşünülmüştür. Bir diğer yandan, Türkiye'nin dışa açılmasıyla daha demokratik ve daha zengin bir ülke olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda, 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararlarının özünde piyasa ekonomisine ve görünmez ele tam bir güven bulunmaktadır. 24 Ocak liberalizasyon kararları kapitalizmin en güçlü argümanlarından oluşan Neoklasik iktisat teorisine dayanmaktadır.

1980'lerin başlarından itibaren Türkiye Neoklasik iktisat teorisiyle ekonomik ve sosyal olarak modernleşmeye çalışmaktadır. Türkiye dışa açıldıktan sonra ihracata dayalı sanayileşme modeliyle orta gelirli ülkelerin üst gurubuna girebilmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte 1950'lerden sonra oluşturulan daha özgür siyasi ve ekonomik ortamda Türk iş adamları burjuvalaşarak rasyonel ekonomik düşünme kabiliyetini hızla kazanmışlardır. 24 Ocak 1980 ekonomik liberalizasyon kararlarının ürettiği büyük şokla karşılaşan iş adamları kısa bir sürede rasyonel olarak işleyen piyasa ekonomisine uyum sağlamışlardır. 24 Ocak piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir. Neoklasik iktisat teorisinin tasvir ettiği türde nitelikli ürünlerin üretildiği, arz ve talebin oluştuğu ve uyum içinde çalıştığı, bu bağlamda denge fiyatlarının belirlendiği piyasaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Türk iş adamları dünya fiyatlarından kaliteli üretim ve ihracat gibi alanlarda büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Türkiye ihracata dayalı sanayileşme modeliyle büyük ölçüde sanayileşmeyi başarmaktadır. Anadolu'nun bir zamanlar izole ve geri kalmış bölgeleri dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmektedir. Anadolu'da KOBİ'lerin büyümesi ve ihracat yapması, hızlı kentleşme, yabancı dil bilenlerin sayısında yaşanan artış, lise ve üniversite mezunlarının sayısında yaşanan patlama, küreselleşmenin etkisiyle iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler yeni orta sınıfların doğmasına yol açmaktadır. Yeni yetişen orta sınıfların maddi ve kültürel imkanları oldukça ilerlemiştir. Bir zamanlar geri kalmış izole olan bu bölgelerin dünya ekonomisine entegre olması, yeni yetişen çalışan sınıfların burjuvalaşmalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Türk iş adamlarının sahip olduğu rasyonel sosyal ahlâkın ana akım iktisat düşüncesiyle uyumlu olduğu ileri sürülmektedir.

Kurulduğu yıllarda yoksul, harap ve yıkılmış bir ülke olan Türkiye devletin öncülüğünde bir ekonomik mucize yaratmış ve önemli ölçüde sanayileşmeyi başarmıştır. Devletin öncülüğünde rasyonel, güvenilir ve ayakları yere sağlam basan bir Türk burjuvazisi ve çalışan sınıfları da yetişmiştir. Bir dönüm noktası olan 1980'den itibaren Türk toplumunda orta sınıfların gelişmesiyle birlikte dini ve seküler değerler üzerinden yeni bir uzlaşma ortaya çıkmaktadır. Dışa açıldıktan sonra Neoklasik ik-

tisat teorisiyle Türkiye ekonomik ve sosyal olarak modernleşmesini sürdürmektedir. Kültürel temeli İslam dini olan piyasa ekonomisi ile Türkiye en hızlı büyüyen ülkeler arasına girebilmektedir. Sosyal demokrasinin güçlü olduğu Kıta Avrupası ülkelerinde olduğu gibi laik bir sosyal devlet modelinin ülkemiz için daha uygun bir ekonomi modeli olduğu ileri sürülmektedir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

Adair-Toteff, C. (2015). *Fundamental concepts in Max Weber's sociology of religion*. Palgrave-Macmillan.

Aktan, C. C. (2019). "Freiburg okulu'nun öğretisi: ekonomik düzen teorisi, ekonomik anayasa hukuku ve sosyal piyasa ekonomisi". (Edi. : C. C. Aktan-H. Derya). *Freiburg hukuk ve iktisat okulu*. SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi.

Berkes, N. (2013). *Türkiye iktisat tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.

Best, S. (2015). *Talcott Parsons: despair and modernity*. Ashgate Publishing Company.

Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2002).* İmge Kitabevi.

Çelenk, Tarık A. (2024). *Türk sağı: mahalle, kriz ve kritik*. Beyoğlu Kitabevi.

Çelenk, Tarık A. (2017). *Türk sağının düşünce atlası*. Mahfil Yayınları.

Collins, R. (2017). *Max Weber: bir kılavuz*. Phoenix Yayınevi.

Çostu, Y. (2023). *Küreselleşme ve din*. Paradigma Akademi Yayınları.

Demirel, T. (2013), *Adalet partisi: ideoloji ve politika*, İletişim Yayınları.

Derya, H. (2015), *Alman tarihçi okulu*. Gazi Kitabevi

Fleury, L. (2009). *Max Weber*. Dost Kitabevi Yayınları.

Greenfeld, L. (2024). *Kapitalizmin ruhu: milliyetçilik ve ekonomik büyüme*. Alfa Yayınları.

Jones, Eric L. (2006). *Cultures merging*. Princeton University Press

Karakaya, M. Fatih (2024). *Yeni perspektifler ışığında Mümtaz Turhan*. Ketebe Yayınları.

Kaube, J. (2020). *Max Weber*. (Çev.: Öndercan Muti). İletişim Yayınları.

Kepenek, Y. (2011). *Development and structure of the Turkish economy*. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim AŞ.

Kepenek, Y.(2019). *Türkiye ekonomisi*. Remzi Kitapevi.

Kocka, J. ve Mitchell, A. (2015). 19. yüzyıl Avrupası'nda burjuva toplumu. İletişim Yayınları.

Kundakçı, D. (2016). *Max Weber*. Say Yayınları.

Köhnen, G. (1965). *Dünya ekonomi tarihi*. (Çev. : Dr. Tunay Akoğlu). Varlık Yayınları.

Mayer, J. P. (1943). *Max Weber and German politics*. Faber and Faber Limited.

Pamuk, Ş. (2014a). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi (1500-1914).* İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (2014b). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi: büyüme, kurumlar ve bölüşüm.* Türkiye İş Bankası Yayınları.

Saray, M. (2024). *Atatürk'ün iktisat politikasında Celal Bayar'ın yeri*. Kesit Yayınları.

Sezal, İ. ve Dağı, İ. (2016). *Özallı yıllar: siyaset, iktisat, zihniyet*. Beta Yayıncılık.

Skousen, M. (2019). *İktisadi düşünce tarihi: modern iktisadın inşası*. (Çev. : Mustafa Acar-Ekrem Erdem-Metin Toprak). Adres Yayınları.